NAŠE ŘEČ

ROČNÍK III. ČÍSLO 5.

JOSEF ZUBATÝ:

O ČESKÉM PRAVOPISE.

III. Pravopisné zásady.

Zásada zvukoslovná se týká především tělesné stránky mluvení, činnosti mluvidel a jejích slyšitelných výsledků: zásada *původoslovná* hledí za to k tomu, co se děje v naší duši, mluvíme-li. Pozorujeme-li odrůstající dítě, zdá se nám docela přirozeným, že se v krátké poměrně době naučí mluviti: obyčejně si ani neuvědomujeme, jak velikou práci při tom musí zmoci nejen jeho mluvidla, nýbrž i jeho duše. Musí se naučiti vnímati slova, jež slyší od osob kolem sebe, slučovati jejich představy s představami věcí, jimi označovaných, i samo je napodobiti; jednotlivá slova se svými tvary a se slovy příbuznými se mu sdružují ve skupiny, jejichž společného významu, základního i mluvnických rozdílů významových si musí na konec býti vědomo; slova podobného tvaru se sdružují také ve skupiny, a dítě se učí na slově jednom rozeznávati a tvořiti tvary podobné, jaké zná na jiném slově téže skupiny; i změny hláskové, které původně vznikaly prostou změnou v činnosti mluvidel, učí se dítě prováděti napodobením (*ptáķ, ptáci; člověķ, člověče* atp.). Tuto velikou práci poznává bedlivý pozorovatel spíše z nehotovosti dětské mluvy a z chyb, v něž dítě občas upadá, než z hotových jejích výsledků: vidíme dítě, které nahodilou poznámkou dospělé osoby »ajaj, ty máš vojáčky« je svedeno, slučovati představu slova a j a j s představou vojáka a říká pak vojákům ajaj, a uvědomujeme si, jak těžce a pomalu se takové slučování slova s pojmem provádí; slyšíme, jak dítě podle věty »dej to tátovi« říká i »dej to mámovi«, a vytušujeme, jak nenáhlým postupem se asi tvoří v jeho duši pevné vědomí různých skloňovacích vzorů; dítě, které slyší, jak na ně samé volají »kluku«, »Karlíku«, volá na psa »pesu«, na důkaz, že si ještě neutvořilo pravidla, kde je v 5.

pádě koncovka *-e*, kde *-u*, že v něm ještě není živého vědomí o poměru různých tvarů jmen s pohybným *e* (a proti pravidlům o tomto *e* mu zůstane do dospělých let tvar *pesán* místo *psán*, kterému se od něho naučí i lidé dospělí); pozorujeme, jak pozdě si dítě ve stavbě svých větiček osvojuje, rozdíly mezi osobou 1.ª a 3., mezi rody a čísly jména podstatného a vědomí potřeby, měniti podle těchto rozdílů i slova ve větě se jménem podstatným sdružená.

Ovoce této práce (jež ovšem nemá konce ani, když člověk již mluviti umí, protože nové životní potřeby a styky stále rozhojňují jeho jazykové bohatství) jest, že slova a tvary, jimiž mluvíme, nejsou v naší duši nahromaděny bez ladu a skladu, nemluvíc ani o tom, že bychom je musili tvořiti teprv, když jich potřebujeme. Slova našeho jazykového bohatství jsou sdružena v naší mysli ve skupiny nejenom podle podobností významových, ale i podle mluvnických tvarů a odvozenin z téhož původního základu; a skupiny takové musí jistě člověk v duši míti, aby mohl vyjadřovati v řeči všecky ty odstíny významové (pádové atd.), jichž jazyk potřebuje ve větě. I člověk, který se ani čísti nenaučil, je-li dospělý a zdravých smyslů, má v duši slovník a mluvnici svého jazyka, jak je tisíciletou prací vytvořili jeho předkové (ovšem se změnami, jež se časem dostavují) a jak si je osvojil od starších příslušníků svého národa počínaje od nejútlejšího dětství. Proto mluvíme svým jazykem, nerozmýšlejíce se a nehledajíce pracně příslušného slova a tvaru, proto podle potřeby dovedeme »v duchu svého jazyka« tvořiti slova nová (a prostý venkovan nové slovo utvoří obyčejně lépe než učenec), proto si osvojujeme slovo nové nebo cizí bez velikého namáhání: zapadne na své místo do naší nastřádané jazykové zásoby a přizpůsobí se jí, jako by v ní bylo vyrostlo. Přišlo k nám nové ruské slovo *bol'ševik*, nevíme ani hrubě, co vlastně znamená, ale jako samo se přizpůsobilo přízvukem (v ruštině je zde asi na poslední slabice) a neměkkým *l* naší výslovnosti, tak podle našich jmen na *-ík* změnilo krátkost přípony v délku, podle týchže jmen beze všeho tvoříme pády i odvozeniny *(bolševický, bolševictví)*, podle českého citu jazykového každý jim rozumí, kdo ví, co znamená slovo základní, každý z nás by porozuměl hned slovu *bolševičiti* (»X. také bolševičí«), jakmile by je uslyšel, třeba snad poprvé spatřilo světlo světa, co píši tuto větu.

To vše je příčinou, proč se v písmě hlásí vedle zásady zvukoslovné, která se zdá tak přirozenou a samozřejmou, také zásada původoslovná: vyplývá z nevědomé snahy, aby se způsob, jakým slova píšeme, neprotivil způsobu, jakým jsou v duši naší uložena,

aby nerušil skupin, v nichž je v duši chováme. Proto vznikl v tolika jazycích zvyk, psáti — pokud se to příliš nepříčí skutečné výslovnosti — kmeny i odvozovací přípony a koncovky tak, jak znějí, kde není zvláštních příčin, aby se jejich znění měnilo; proto indičtí gramatikové budovali pravidla tak podrobná, aby podpírali zvukoslovný pravopis proti potřebám původoslovným. A kdybychom měli pravopis čistě zvukoslovný, bude s těmito potřebami zápasiti: původoslovný cit přemůže časem vědomí, jak slovo zní, a svede ku pravopisné »chybě«, stejně jako znění svádí, je-li onen cit slabší. Kterému učiteli latiny se ještě nestalo, aby mu některý žáček podle slovesa *scribere* napsal původoslovným způsobem *scribsi* místo obvyklého *scripsi*? Teprv zvyk, t. j. cvik i písaři zvukoslovnému opatří tolik jistoty pravopisné, kolik jí potřebuje.

Víme, že náš pravopis posavadní je kompromisem mezi oběma hlavními zásadami pravopisnými, mezi zásadou zvukoslovnou a původoslovnou. Není kompromisu, který by hověl úplně oběma stranám; a hoví-li na čas, změna poměrů vynutí změnu kompromisu. Nejinak tomu je v pravopise, kde do kompromisů pravopisných zásad stále zasahují změny jazykové. Proto ukazují dějiny spisovného jazyka přese všecku setrvačnost pravopisu tolik změn pravopisných: a neobstál by beze změn ani pravopis zásadně jednotný, poněvadž se mění časem i znění slov i způsob, jak je tvoříme. Naši předkové podle výslovnosti psali *proročský*, *čest* — *čsti* atp.; výslovnost se měnila, psalo se však původoslovně dále *proročský* (protože přípona je *-ský* a č je našemu mluvnickému vědomí známá obdoba hlásky *k*), *čsti* (protože cítíme souvislost s tvarem *čest*), ale výslovnost se domohla časem i v písmě tvarů *prorocký*, *cti*. Píšeme však na př. *ledečský*, protože cítíme potřebu zřetelně zachovati v písmě souvislost se jménem *Ledeč*, ale naproti tomu příjmení *Ledecký*, protože této souvislosti již necítíme (a obyčejně si nebývá »pan Ledecký« ani vědom, že některý z jeho předků dostal k svému jménu přídavek »Ledečský«, protože pocházel z Ledče). Píšeme *sekáčský* (Doucha), kde dobře cítíme souvislost se slovem *sekáč*, ale *sekácký* (o pěkném šatě, pak i o dobrém jídle atp.), protože si již dobře nejsme vědomi, že »sekáč« je také, kdo »seká parádu«. Píšeme *vlašský*, *valašský*, protože š jako znak hlásky, již známe jako střídnici hlásky *ch*, udržuje souvislost se slovy *Vlach*, *Valach*, ale vedle toho *český*, snad proto, že význam tohoto slova nám je docela dobře známý. To jsou nedůslednosti pravopisné, které ukazují cestu, jakou jde zásada zvukoslovná v boji proti zásadě původoslovné: a nepovažoval bych za neštěstí, kdyby tato zásada zde zvítězila, kdybychom psali *vlaský*, ba i *charvacký*, *bohactví*,

jako není neštěstím, píší-li Poláci *włoski*, *bogactwo*. Ani by to nepřekáželo našemu mluvnickému citu, protože na př. v příponě *-cký* jen filolog vidí *-čský*, *-tský*, kdežto Čechovi nefilologu *-cký* je přípona samostatná na odvozování přídavných jmen od slov s kmenovým *k*, *č*, *c* (*chlapecký*), *t*. Takovýchto ústupků žádá na př. prof. Kunstovný i jiní, kdož usilují o »zjednodušení« pravopisu: nechci se zde pouštěti do jednotlivostí, na něž dojde při podrobné přehlídce našeho pravopisu, ale uznávám, že podobných otázek, o nichž by neškodilo uvažovati, nedbati nelze. I zde jsou ovšem rozdíly, jichž nesmí nedbati rozvážný opravce pravopisu: píšeme posud *prorocký*, *bránický*, *chlapecký*, *humpolecký*, ale *rváčský*, *ledečský*, *hulvátský*, *bohatství*, *charvatský*, ba i *vlašský*, a vzdáme se tohoto pravopisu jistě jen po úvaze velmi podrobné a zralé, protože bychom se s ním vzdávali i písemní souvislosti s nestejnými slovy základními, které si jsme docela jasně vědomi (*rváč*, *hulvát*, *Vlaši*, ale *Bráník*, *chlapec*).*

Někde však zachází prof. Kunstovný v obraně zásady zvukoslovné podle mého citu daleko. Žádá-li, abychom psali *řetkev*, *řetkvička*, má jistě plnou pravdu: není v češtině příbuzného slova, kde by znělo původní *d*, a kdo chce věděti, proč vlastně máme psáti *d*, nenajde výkladu v sobě, musí jej shledávati po slovnících. Ale neradil bych psáti *blízký* (vlastně *bliski*), *hepký*, *heský*, *těžký* atp., leda bychom se vůbec odhodlali psáti způsobem Vukovým: slova tato mají přece blízké příbuzenstvo, z něhož původní hláska zřejmě vysvítá (*blizounký*, *blíže*, *hebounký*, *hezounký*, *tíže*, *obtěžovati*, *tíha*). Psáti *butka* nebrání jen 2. p. mn. č. *budek*, ale také (a to jistě mocněji) základní slovo *bouda*. Spíše by se i filolog smířil s pravopisem *prutký*, protože si nejsme vědomi souvislosti slov *prudký* a *proud*: vždyť bez rozpaků píšeme *zrcátko*, *pravítko* (a podle toho říkáme i v 2. p. mn. č. *zrcátek*, *pravítek*), ač bychom podle původu (*zrcátko*, *zrcádko*, v starší době *zrcádlko*, tříslabičně, je zdrobnělý tvar jména *zrcadlo*) měli psáti *zrcádko* s 2. p. mn. č. *zrcádlek*, protože si tohoto původu vědomi nejsme.

Prof. Kunstovný radí také psáti na konci slov hlásky neznělé, nejsou-li původní hlásky znělé chráněny slovy příbuznými. Tedy

* Některé z těchto vět, napsaných již asi před 2 měsíci, jsou snad dnes poněkud zbytečné, ale zůstaly beze změny jako příklady k věcem, o nichž je řeč. Péčí společnosti »Pedagogického musea Komenského«, jež již dříve se pilně starala o otázky pravopisné, konaly se totiž porady zástupců školství, podle nichž lze souditi, že právě ve věcech, o nichž jest řeč na těchto stránkách, mínění jejich účastníků (mezi nimiž byl ovšem i prof. Kunstovný) se srovnávají v ten rozum, že zde asi nebude potřebí podstatných změn v pravopise posavadním.

poněvač, coš, jeňš, pokut, nýbrš (nibrš) atd., ale *had* (podle tvarů *hada, hádek* atd.) atp. U předložek končících se znělou hláskou je nedůsledný: píše *nad, bez, pod (od)* i před hláskami neznělými (*nad tim, bez toho* atp.), kde stojí před pádem, jejž řídí, protože jinde je vyslovujeme v podobných spojeních s hláskami znělými (*nade vše, pod lesem*), ale píše je s hláskami neznělými ve složeninách (*natpis, opchod, otpovídati, rospaky*). Radí ve složeninách zjednodušovati i souhlásky, kde je nevyslovujeme zdvojeně, tedy *podati se, otut, odech (poddati se, odtud, oddech)*. Zapomíná při tom na dvě věci. Není přece rozdílu ani zvukoslovného ani původoslovného mezi předložkou, kterou *píšeme* jako slovo samostatné, a kterou *píšeme* s jiným slovem dohromady, a na př. *pod* ve spojení *pod skalou* (tak by psal i Kunstovný) i ve složenině *Podskalí* (podle Kunstovného *Potskali*) je našemu mluvnickému citu jedno a totéž. A i ve složeninách nalézáme tutéž předložku často v tvarech nestejných, často ve složeninách se slovy mezi sebou příbuznými (*nadpis — nadepsati, podporovati — podepříti*). Ve složeninách, kde by původ slova žádal souhlásky zdvojené, musili bychom se zase ohlížeti i po pravomluvu; mimo to by bylo hodno úvahy také, že *podati* není totéž co *poddati*, nebo že ve slově *odtud* i náš jazykový cit vidí totéž *od* co ve slově *odsud*.

Zvláštní úvahy zasluhují předložky *s* a *z*, ve složeninách i *vz-*. Prof. Kunstovný chce i samostatné předložky *s* a *z* zjednodušiti, »nejlépe tak, že bychom psali *s* pouze ve významu »spolu s« a jinak vždycky *z*, poněvadž významový rozdíl mezi *s* = s povrchu a *z* = z vnitřku není už nijak cítěn a je tedy zcela umělý« (13). Rozdíl významový zde přece jen cítíme: není jedno, napíši-li (a řeknu-li) »had leze ze skály« či »had leze se skály«. Pravda jest ovšem, že lidová výslovnost mate předložky *s* a *z*, kde se pojí s 2. pádem; a počátky tohoto matení jsou dosti staré: již prvotisk Trojánské kroniky z r. 1468 má na př. »vstaňvaž (vstaňmež, dvojné číslo) z lože«, Řehoř Hrubý z Jelení napsal, »že velmi těžcí pádové nebývají než z vysokého miesta«. Ale zase bychom se dovolávali i pravomluvu: což jest tak veliké neštěstí, chráníme-li i ve výslovnosti a v písmě rozdíly tak důležité, jako je rozdíl mezi výrazy »se skály — ze skály, s okna — z okna, s krku — z krku, se stolu — ze stolu« atp.? Vzdává se Němec rozdílu mezi *mir* a *mich* proto, že zaniká v lidové mluvě? Ovšem že bych rozdílu mezi *s* a *z* nehájil, kde ho necítíme, t. j. kde nejde o rozdíl mezi skutečným pohybem z vnitřku a shůry: Hájek na př. psal o komsi, jak »přijel z Paříže s učení« (protože jel do Paříže na učení), psal »s Malé strany« (protože se říká »na

Malé straně«), v soudním zápise z r. 1497 čteme o komsi, jak šel » s vína« (byl na víně), podle Starých letopisů někteří z kutnohorských havířů »šli na lusky, a ti (Malínští) sehnali je s luskóv«, kde všude (snad mimo poslední doklad) předložka s nám již je úplně cizí; neplatíme také již daní s domů, nýbrž z domů. Nepsal bych ani *s večera*, protože tak již nikdo neříká (jako nikdo neříká *s rána*): ale v oněch místních rozdílech významových je přece *s* chráněno i složeninami jako *sejíti, seskočiti, shoditi* atp.? Kdo zde úzkostlivě dbá výslovnosti lidové, pomalu by se měl vzdáti i předložky *s* se 7. pádem: vždyť Pražák nedbající pravomluvu na př. jde »ze sestrou (nebo »z milou«) na procházku«, a podobnou výslovnost najdeme tím hojněji, čím dále jdeme od středu Čech na východ.*

Mnohem hůře je ve slovech složených. »Kde není zřetelno, žádá-li původ slova *s-* či *z-*, tu píšeme podle výslovnosti; na př. *zboží* (m. *sboží*, jak by mělo býti podle původu toho slova), *spanilý* (m. *zpanilý*), *schody* (m. *vzchody*) atd.«: tak učí »Pravidla« v § 11 po 5 článcích pokynů, jak si máme poraditi, kde rozdíl mezi *s* a *z* zaniká působením následující souhlásky. Z těchto pokynů samých jest viděti, jak nesnadno jest rozhodovati, kde jest správné *s*, kde *z*: nejlépe o tom ví filolog, který se snažil zjišťovati původoslovný pravopis některých složenin tohoto způsobu. V našem jazykovém vědomí je v této skupině slovní významový rozdíl citelný měrou jen velice skrovnou: kdo dovede z pouhého významu poznati na př. u sloves dovršeného děje, kde je správné *s*, kde *z*, máme-li vedle sebe na př. *sníst* a zase *zničiti* atp.? Jazyk sám zde kolísá: místo staršího *svítěziti (svítěžiti)* my říkáme *zvítěziti*. A kolísá i pravopis slov, v nichž výslovnost nepodává poučení: za mých mladých let se psávalo *spůsob, spůsobiti*, všelijak se zde i pletlo *s* i *z*, dnes se má psáti *z*; psávalo se *strnulý, strnouti, spropitné*, dnes se má psáti *ztrnulý, ztrnouti* (ale *ustrnulý, ustrnouti!*), *zpropitné* (*z* v těchto slovech je podle mého soudu původoslovně nesprávné, ale neříkám to, abych naznačil, že *proto* máme psáti s předložkou *s*, nýbrž aby čtenář viděl, že ani vždy nelze s jistotou říci, co je původoslovně správné). Podle mého soudu zde bude potřebí zásadě zvukoslovné, již i Pravidla z části uznávají, povoliti více půdy; v polském pravopise rozhoduje zde jen zásada zvukoslovná, při čemž ovšem

* Také ve výrazech s provoda (po provodní neděli), s poledne (po poledni) je zvukoslovně i původoslovně oprávněno *s*, jak dokazuje zejména spojení s neděle (po neděli): ale to jsou již jen ustrnulé výrazy příslovečné (nikdo by neřekl na př. s Nového roku = po Novém roce). Také předložka s se 4. p. žije jen ve zbytcích: ale i zde říkáme i píšeme jsem s to, seč jsem, kdo s koho

nesmíme zamlčovati, že se v polštině předložka *s* vůbec změnila v *z* a že *s* se vyslovuje a píše jen ve složeninách počínajících se neznělými souhláskami (tedy na př. i *sposób*, *sposobić*, *splodzić*, *śpiew* atd.). My tak daleko snad nezajdeme, protože poměr mezi *s* a *z* jest u nás jiný: oba předložkové tvary lišíme posud hojnou měrou podle jejich významu, a proto, nevzdáváme-li se původoslovné zásady vůbec, musíme jí přisouditi kus práva i zde.

Snad se spokojíme zásadou původoslovnou jen, kde má *docela zřetelnou* oporu ve významě složeného slova a ve slovech příbuzných, v nichž se vlastní znění předložky nemění působením následující souhlásky: tedy budeme psáti na př. *sbírati*, protože jde o pojem »bráti dohromady« a protože vedle *sbírati* je *sebrati*, snad i *zpřevraceti*, protože ve složeninách podobného významu *zotvírati*, *zuzavírati* atp. píšeme z-? O takových otázkách nelze snadno souditi jednotlivci: ale tolik musí přiznati i největší konservativec v pravopisných otázkách, že sotva kde v našem pravopise jest tolik neurčitosti, v níž člověk nenalézá jinde pomoci než v abecedním seznamu slov a tvarů v »Pravidlech«, jako zde.

Vracím se ještě na chvíli k otázce o »zdvojených« souhláskách, v níž také veliký význam náleží zásadě původoslovné. I ve slovech, o něž zde jde, bývají věci, jež doporučují, aby nerozhodovala jediná zásada zvukoslovná. Je-li pravda, že ve slovech *měkký*, *měkota* atd. nezdvojujeme hlásku *k* (t. j. že mezi závěrem v dutině ústní a mezi jeho uvolněním není delší časové mezery než na př. ve slově *ruka*), snad bychom mohli psáti *měký*, *méota*, ač druhé *k* má dosti silnou oporu ve slovech *měkce*, *měkcí*, *měkčiti* atd. Ale jsou slova, v nichž »zdvojení« souhlásky je velmi pevně odůvodněno ve složení nebo v tvaru slova, slova, v nichž vědomí tohoto skladu slova je tak silné, že mu ve volné řeči něco věrnosti zachovává i člověk mluvnicky nevzdělaný. Vyslovujeme jinak obecný tvar *vemme* (vezměme) než *veme* (vezme), *neklamme* (po staru *neklamejme*) než *neklame*, nehledíc ani ku potřebě, obojí tyto tvary rozlišovati pro zřetelnost. O složeninách jako *poddati se*, *oddech*, *oddáliti*, *odděliti*, *odtud* jsme se již mimochodem zmínili: vědomí původoslovné v nich žádá souhlásky »zdvojené«, již prof. Kunstovný i ve výslovnosti uznává ve slovech *naddůlní*, *nejjasnější* (14), ba i v *odtéci*, kde působí i rozdíl od slovesa *otéci* (*odtok*, *otok*).

Při skupině *nn* (kterou, jak jsme nahoře viděli, v některých krajích českých vyslovují jinak než *n*) jde o slabiky příponové, jež původoslovné vědomí chce viděti i v písmě: *panna* (se skutečným dvojím *n* v 2. p. mn. č. *panen*) je něco jiného než *pana* (pana Růžičku), *vinna* něco jiného než *vina*. Zejména je mocná

tato potřeba ve slovech dvojslabičných (*vinný*, *cenný* atp.), protože zde je rozdíl mezi jednoslabičným kmenem a odvozovací příponou našemu mluvnickému citu zřejmější než ve slovech víceslabičných (*kamenný*, *vápenný*, *soukenný*), kde i samo *-ený* lze cítiti jako příponu, kde *snad* také vzdálenost od přízvuku se nějak hlásí ve výslovnosti. Něco jiného než *nn* jest ovšem psané *ňn* před *i*, *ě*: zde totiž vyslovujeme *ňň* nebo *ň*. I zde odvozovací přípony žádají svého práva: podle *noční*, *večerní* očekáváme i *denní*, *ranní* (dnes podle *deník*, *denice* začínají psáti i *dení*). A i zde zase zjednodušení písma spíše strpíme při příponě složitější a tedy znalejší (*deník*, *denice*, *vinice*) a zvláště v slabice vzdálenější od hlavního přízvuku (*kameník*, *kominík*, *vápeník*, *vápenice*, *okenice*).

*

Vědomí původoslovné průměrnému členu svého národa schází obyčejně při slovech přejatých z jazyka cizího: jsou to slova, která v naší duši nemívají příbuzných a i po stránce mluvnické teprv jaksi dodatečně se přičleňují k nějaké skupině domácí (franc. *dépôt*, vysl. *depó*, náš lid změnil v *depo* s krátkým *o* a skloňuje podle vzoru »slovo«). Taková slova přizpůsobuje si jazyk svému rázu i po stránce zvukové a proto není divu, žádá-li se, aby se také psala podle jazyka, do něhož byla přenesena. Nikdo u nás nevyslovuje *kommisse* (se zdvojeným *m* a s), protože tato výslovnost nemá opory v našem citu původoslovném: opora taková jest snad v duši Čecha, který dobře zná jazyk původní, ale postupuje-li zásada zvukoslovná proti zásadě původoslovné ve slovech domácích, nedbajíc lítosti a bolesti filologů, je přirozeno, že se nezastaví před slovy cizími přes výstrahy znalců jazyka původního. Jsou ovšem i zde rozdíly. Jsou slova cizí, jež se stala obecným majetkem národa, k němuž byla přenesena: ta se konec konců asi i u nás podrobí zákonům kraje, do něhož je osud zavál. Jinak je s názvy vědeckými, s vlastními jmény, která se nedovedla přizpůsobiti novému prostředí, u kterých ani není potřebí, aby se přizpůsobovala, protože zůstávají majetkem odborníků, nestávají se majetkem národa. Na př. mezinárodní názvy chemické jako *methyl* (a jména dalších sloučenin methylových) chemik nerad se odhodlá psáti po česku, již proto, aby neztrácel souvislosti s názvoslovím mezinárodním; i vlastní jména jako Rousseau, Shakespeare, Southampton atd. atd. necháváme (mimo spisy určené nejširším vrstvám) raději v původní podobě: ale to jsou cizinci, k nimž se chová, kdo se s nimi setká, jako k cizincům.

VÁCLAV ERTL:

O VÝRAZECH ZESILOVACÍCH, VZNIKLÝCH OTŘENÍM VYZNAMU.

Chce-li Pražan, mluvící nářečím našich boulevardů, říci, že je do své dámy až po uši zamilován, řekne, že ji má *děsně* rád, že se mu *děsně* líbí, protože má *děsně* krásné oči. Kdybychom vážili jeho slova na jemných vážkách, musili bychom usouditi, že jeho láska i krása jeho vyvolené má do sebe něco hrůzostrašného, něco vzbuzujícího děs a bázeň. Ale to bychom našemu Pražanovi rozuměli špatně; v jeho slovníce pozbyla slova děsný a děsně svého vlastního a původního významu, stala se mu prostým označením míry, načisto vzdáleným všeho děsu a hrůzy, zcela nevinnými synonymy slov velmi, nadmíru, tuze a p. Jejich o něco staršími bliženími jsou slova *strašný* a *strašně;* i těch se užívalo (a namnoze dosud užívá) v témž otřelém významu, a teprve když se i ve svém otřelém významu otřela a pozbyla svého počátečního významu silně vzmocňovacího, poohlédl se pražský argot zase po silnějším prostředku a našel si jej v slově děsný.

Slova děsný a strašný v tomto významu, t. j. na označení neobyčejně značné míry nějakého děje nebo vlastnosti, nejsou příliš stará a naše slovníky jich v tom významu ještě ani nezaznamenávají. A nechybíme asi daleko od pravdy, vyslovíme-li domněnku, že jsou v pražském nářečí jen odleskem slov schrecklich nebo schauderhaft, jichž se v německém hovoru užívá týmž způsobem.

Ale máme taková slova otřelá i ve svém jazyce, a to v jazyce lidovém i starším, kde cizí vliv je vyloučen. Je to především slovo *hrůza* a jeho odvozeniny *hrozný*, *hrozně* a p. Ve Štěpánkově hře Obležení Prahy od Švejdů (Divadlo od F. N. Štěpánka I, 23) prodává Boženka Bartošovic švejdskému desátníkovi Jodokovi vejce, a když se podivuje jejich velikosti, vysvětluje: »Já mám dvě slepice hrozné s velkýma chocholkama a ty mně tak pěkných vajec nanášejí.« Jistě nemyslí, že ty její slepice někomu nahánějí hrůzu, chce jen říci, že vejce jsou od neobyčejně velkých slepic a proto jsou tak velká. A v tom významu užíváme slov hrozný, hrůza atd. velmi často. Říkáme, že tam byla hrůza lidí, že je letos hrůza ovoce, že někdo má hrůzu peněz, že má z toho hroznou radost, že mezi tím a tím je hrozný rozdíl a že by se hrozně mýlil, kdo by to neviděl, ba ještě nadsazujeme, říkajíce hrozitánský člověk atp.

Slovo hrozný pozbylo tu vesměs svého vlastního významu = budící hrůzu a znamená nám prostě tolik co tuze veliký, neobyčejně veliký, a význam ten se pak přenesl i na podst. jméno hrůza, které skleslo rovněž v pouhé příslovce kolikosti asi téhož významu jako slovo spousta, prošlé podobným vývojem. Toto otírání původního významu, nahrazování jeho barvy pouhým valeurem, jest v dějinách slov zjevem velmi častým a vede k tomu, že užíváme mnohých slov, jejich vlastního významu si nejsouce ani vědomi. Bere počátek z případů indiferentních, t. j. takových, kde slovo, o něž běží, může býti bráno i ve významu vlastním i ve významu otřelém. Řeknu-li o někom, že vypadal hrozně, nelze rozuměti slovu hrozně jinak než v jeho vlastním významu, t. j. tak, že šla z něho hrůza. Ale už ve větách »hrozně se ho zděsil, hrozně jsem se lekl, hrozně klel« atp. je poměr poněkud jiný: i zde ovšem má slovo hrozně svůj význam vlastní »tak se zděsil, až ho hrůza obešla« atd., ale cítíme, že je ho tu užito poněkud pleonasticky, nadbytečně, protože představa hrůzy, leknutí, děsu je již vyjádřena v slovese; přidané příslovce (hrozně) nepřináší tedy vlastně představy nové, nýbrž představu slovesem vyjádřenou jen zesiluje, vzmocňuje asi tak, jako kdybychom místo něho položili příslovce velmi, tuze, náramně atp. Opakuje-li se takové slovo v takovém spojení, na př. »hrozně se poděsil«, často, utkví a utvrdí se tento jeho nevlastní, odbarvený význam tou měrou, že se pak slova takového může užíti ke vzmocňování i jiných představ, někdy dokonce protichůdných. A tak z výrazů »hrozně se poděsil« = tuze se poděsil bere se podnět i k výrazům »hrozně jsem se potěšil« = tuze jsem se potěšil. Souznačným výrazem takto otřelého slova hrozný bývá v ústech lidu i slovo *ukrutný;* ukrutná radost, ukrutný hlad, ukrutánský nesmysl je totéž co (tuze) veliká radost atd. Stejným způsobem vtištěna byla v platnost zesilovacích výrazů, zvl. příslovcí, v němčině slova schrecklich, furchtbar, entsetzlich (a jejich české odnože strašně, děsně), franc. terriblement a j.

Zajímavo je při tom, že jsou to zpravidla výrazy pro nepříjemné stavy a pocity duševní, jichž se takto odbarvených a citového obsahu (hrůzy, strachu a p.) zbavených užívá k zesilování; zřídka se užívá výrazů, pro city příjemné, patrně pro jejich menší účinnost. Jde tedy zpravidla o silná slova, vzrušující, otřásající; proto také v jazyce obecném vítaným materiálem pro výrazy zesilovací jsou výrazy proklínací ať v plné, ať v hláskově ohlazené a ochočené formě. Ze »*zatraceného zlosvna*«, kde slovo zatracený stupňuje, podržujíc ještě svůj vlastní odsuzující, proklínavý význam, vyvíjejí se pak výrazy jako »ten člověk má zatracené štěstí (= pořádné, neobyčejné), to je zatrápeně smělý člověk, ten

to umí safraportsky pěkně nabírat, to je mordský chlapík, mordiantský kus chleba« atd., v nichž ve všech značí tato slova jen značnou míru toho, k čemu se vztahují. Tak je tomu zajisté i ve výrazech »*po čertech* hezký chlapík« (=tuze hezký), »*pekelná radost*« (= tuze veliká radost) a p., jejichž východiště třeba hledati ve výrazech opačných »po čertech škaredý, pekelná bolest«, kde výrazy určovací i slovo určené byly ve shodě.

Výrazů, které by znamenaly příjemné dojmy (jako je v něm. herzlich dumm), se za výrazy vzmocňovací a zesilovací zřídka užívá z důvodů již uvedených. Za to bohatým zdrojem jsou výrazy pro pořádek, slušnost, náležitost a p., u nichž stírání vlastního významu a pokles v pouhé bezbarvé označení kvantity je i tím usnadňován, že jich možno užíti ironicky i tam, kde se smysl určeného slova jejich vlastnímu významu příčí. Řekneme-li o někom, že *pořádně* pracuje, znamená to, že pracuje podle řádu, jak to řád, slušnost káže, při čemž nám ovšem tane na mysli představa, že pracuje dost, mnoho. Ještě více vystupuje tato mimovolně přidružená představa, která ve významu slova pořádně vlastně vůbec obsažena není, řekneme-li o někom, že se pořádně nachmelil; ani tu nevybočujeme ještě docela z významové oblasti slova pořádně, ale představa řádu ustupuje v tomto ironickém spojení ještě více do pozadí a představa míry nabývá převahy. Z takových a podobných spojení ustaluje se pak možnost, užíti slov pořádný, pořádně i tam, kde o pořádek ani vážně ani ironicky neběží a kde jde jen o označení míry. A říkáme pak na př., že se pořádně zablesklo, že je někdo pořádně hloupý, že je venku pořádný mráz, že si někdo vzal na cestu pořádnou sukovici a p.

Podobným způsobem, ač s významem značně slabším, užívá se u nás někdy slov *slušný*, *slušně*, na př. slušný liják, slušně veliký; ale v těchto výrazech, lidové mluvě hrubě neznámých, spíše bude hledati vliv podobných rčení německých než vývoj domácí.

Výraz domácí a slovu pořádně také významově bližší jest výraz »*jak se patří*«, věta, která se nejen významově otřela v témž smyslu jako pořádně, ale která se otírá zároveň i formálně, klesajíc ve větě na poloviční příslovce nebo přídavné jméno; jako říkáme a slýcháme »dnes mám pořádný hlad« a p., říkáme v témž významu, s týmž slovním pořádkem a rytmickým spádem také »dnes mám jak se patří hlad,* dnes jsem jak se patří (jak náleží) vymrzl« a p. Sem možno počítati i slovo *hezký* ve výrazech toho způsobu jako »hezký kus cesty, hezky daleko« a p., k nimž průvodou byly zase výrazy indiferentní, jako »hezky urostlý« (t. j.

* Odtud je pak jen další krok ve formálním vývoji k výrazům jaksepatřího oráče (Ner.), jaksepatřího člověka (Kott VII. 204), významově ovšem neotřelým.

pěkně i velmi), kde představa krásy byla obsažena již ve slově určeném. I souznačného slova *pěkný* se v tom smyslu užívá, byť ne tak často a obecně: »zahospodařil si pěkné peníze (= velmi mnoho peněz), letos může být pěkného ovoca (Bart., Dial. sl. 286), na pěkno ho zabil (= docela), na pěkno nic nemá« (tamtéž.)

Stejným způsobem jako u předcházejících výrazů vyvinul se význam vzmocňovací i u slova *notný, notně*, jehož význam vlastní a původní upadl vůbec v zapomenutí. Notný je (podle výkladu Zubatého ve Sbor. fil. III, 196) totiž co podle not; zpívati notně, notné zpívání je zpívání z not, tedy náležité, pořádné. A v tomto rozšířeném významu je základ pro další vývoj významu slova notný týmž směrem, jakým se vyvíjelo i slovo pořádný. Ve výrazech »notný kus práce, notně někomu vypráskati« ap. cítíme všude synonymum slova pořádný, snad jen o nějaký stupeň silnější.

Vývoj od významu vlastního k významu otřelému, t. j. k platnosti pouhého určení míry, nepostoupil u všech těchto uvedených slov stejně daleko. Mimo jediné slovo notný udržel se význam původní, vlastní vedle otřelého u všech slov výše uvedených: můžeme říci i pořádný člověk s významem vlastním, i pořádný klacek s významem prostě zveličovacím. Ale i v tom bývají odstíny podle toho, jak se ve významu otřelém pociťuje význam vlastní více nebo méně. Můžeme říci »to je pořádná lež, pořádný lotr«, t. j. užíti slova pořádný v jeho otřelém významu i proti smyslu významu původního, nemůžeme však říci »hezký nečas«, nebo »hezky šeredný« atd. Zejména však společnou vlastností všech těchto výrazů, »pořádně, jak se patří, hezky, notně«, jest, že jich lze užíti jen směrem kladným, t. j. k vyjadřování velké míry nějaké věci, vlastnosti nebo děje, nikoli naopak: můžeme říci »hezky veliký, notně veliký, pořádně tlustý«, nikoli však »hezky nebo notně malý, pořádně tenký« atp.

Nejdále v tom směru pokročil vývoj mezi takovými výrazy pořádkovými u slova *hodný, hodně*. Přídavné jméno hodný znamená to, co se hodí, co je vhod, a bývá současným výrazem se slovy řádný, důstojný, zasluhující něco. Za jistých okolností vynořuje se při slově hodný a zvláště při příslovci hodně představa míry: hodná mzda, hodný kus práce, hodný výprask znamenalo nepochybně původně vhodný, žádoucí, zasloužený, ale družila se k tomu zároveň představa velikosti, značnější míry a z takových spojenin vzalo zase počátek užívání slova hodný ve významu značný, na př. hodný mráz, hodnou chvíli, hodný kus, hodný chlap (dialekticky někdy i se zúženým zase významem tlustý, dobře vypadající, těhotný, v. Bartoš, Dial. sl. 99). Drží-li se při přídavném jméně ještě význam vlastní vedle otřelého, vymizel u

příslovce hodně (mimo terminologii náboženskou, kde »hodně přijímati« drží se vlivem opaku »nehodně«) význam původní úplně a načisto. Hodně je dnešnímu jazyku jen příslovcem kolikosti (na př. hodně lidí, hodně hloupý), kterého na rozdíl od ostatních příslovcí tímto způsobem vzniklých, pořádně, notně a p., lze užíti jako příslovce zesilovacího vůbec, ať kladně, do výše, na př. hodně velký, nebo i záporně, opačně, na př. hodně malý, hodně málo.

Mnohem snáze než při výrazech citových a pořádkových stíral se význam původní a vyvíjel se význam prosté kolikosti u slov, v jejichž obsahu byla již představa kolikosti zahrnuta, byť s omezením na určitou kolikost, na př. v čase, v prostoru aj. Proto na př. dosti brzo vyvíjí se u příslovce »*skoro*«, jehož původní význam »brzo, rychle« žije dosud v nářečích moravských a slovenských, význam, který má v dnešním spisovném jazyce skoro výhradně, »téměř«. Počátek otírání významu časového zase jest hledati ve větách, v nichž časovost byla už jinak vyjádřena; ve větách »bude tomu skoro rok«, »skoro by byl umřel« jest příslovce skoro na rozhraní mezi významem původním (brzy) a nynějším (téměř). Týmž zajisté pochodem nabylo stejného významu příslovce *hnedle*, na př. jsem hnedle tak velký jako ty, a — aspoň dialekticky — příslovce brzo; na př. brzo každý sedlák (Bartoš, Dial. sl. 28) = skoro každý.

Výrazy, označující velikost práce, úsilí, poskytly zásobě příslovcí měrových rozšířené dnes příslovce *tuze*. Významové souvislosti příslovce tuze s příd. jménem tuhý (a slovesem táhnouti) jest si vědom málokdo z těch, kdož ho užívají: tuze krásný je totéž, snad o něco víc než velmi krásný. Ale v jazyce starším žilo tuze ve svém významu původním, »na tuho, do tuha, pevně«, a to jak hmotném (tuze zavázati), tak přeneseném (tuze držeti, tuze a pevně slibovati, stále a tuze zachovávati, tuze a snažně atp.). Protože však představa utažení byla často obsažena ve výraze určeném, na př. uzel tuze zadrhnutý, tuze utažený a p., zbyl příslovci tuze na konec jen význam prostě vzmocňovací, tuze mnoho, tuze málo, tuze se radovati atd. Stejně, byť ne tak obecně, vzmocňujeme význam slova základního slovy *silný, silně;* význam původní, který je na př. ve výrazech silný vítr (= který má sílu), silně se někam dobývati (silou, mocí), jest už načisto otřen, říkáme-li silný kuřák, silná mlha, silně krátkozraký (místy i silně se polekal a p.); odtud i *síla* = množství, na př. síla lidí, měl sílu peněz a p.

Z výrazů prostorových pokleslo v příslovce vzmocňovací slovo *daleko;* užíváme ho zvláště ke vzmocňování komparativů a výrazů komparativního smyslu, na př. daleko větší (= mnohem

větší), daleko převyšovati (= o mnoho). Matiční Brus (3. vyd., str. 106) a po něm i Vorovka, Zenkl a j. károu zesilování komparativu příslovcem daleko, dopouštějíce jen vzmocňovací »mnohem«. Ale jistě neprávem. Častá spojení syntaktická, v nichž představa vzdálenosti a vzdalování vyjadřována byla nadbytečně dvakrát, na př. daleko odběhnouti, ustoupiti, přečnívati, přesahovati, s cesty daleko sejíti, daleko od sebe býti, dávala jako v jiných případech i zde podnět k tomu, že se slovo daleko počalo brátí, zvláště v takových případech, kde šlo o nějakou vzdálenost, rozdíl, neshodu, za pouhé označení intensity, většího stupně rozdílu nebo neshody: tak se říkalo často »někoho počtem, lety a p. daleko převyšovati, předcházeti, překonávati a p., někomu se v něčem daleko nerovnati« a dosud říkáme: »to není ještě daleko všecko, on není ani zdaleka tak hloupý, jak se dělá« a p., vesměs jen na zesílení rozdílu. Také gradace, vzestup býval takto vyjadřován: tak Štítný píše na př.: ktož v hřiech upadne, toho hřiech obvazuje dálež dálež (= víc a více) zlým obyčejem (Štít. Vrťátkův 160, 33) a j. Je tedy na snadě, že se příslovce daleko začalo užívati také na zesilování rozdílu vyjádřeného komparativem a že se začalo říkati nejen »daleko vzdálenější, daleko prostranější« (kde daleko mohlo míti ještě svůj význam prostorový), nýbrž také »daleko vyšší, daleko krásnější, daleko moudřejší«, ba dokonce i »daleko bližší, kratší« a p. Způsoby tohoto mluvení mají v našich slovnících i spisech doklady četné, a to ze všech období vývoje jazykového. Tak píše Štítný (u Vrťátka 91, 16) o hodnotě českého groše: »Až teď ze třetieho Václava krále opět jest daleko horší« (stejně v Sborníku musejním 44a); podobně Veleslavín v úvodě k Politii (v Rozumově Staroč. bibl. II, 176): »A poněvadž pak daleko kratší jest věk života lidského, než aby kdo sám z vlastního skušení svého takové opatrnosti nabýti mohl, za tou příčinou atd.«, pod. tamt. 171 (hojnější doklady, jdoucí od 14. stol., jsou sneseny v Gebauerově Staroč. sl. I, 204, u Jungmanna I, 325 a j.). Na vliv německý, který tanul asi na mysli našim brusičům při odsudku tohoto způsobu mluvení, může souditi jen ten, komu stačí na důkaz pouhá shoda vazby české s německou; zárukou českosti vzmocňovacího daleko při komparativě jest nejen jeho základ ve výrazech jiných nesporně českých, ale i jeho stáří, vylučující vliv německý. Pokud ze slovníků německých lze vyčísti, vyskytuje se oslabené weit při komparativě v němčině hojněji od stol. 18. Ostatně týž způsob je i v polštině (Linde I, 409). Zesilování komparativu příslovcem daleko jest tedy nepochybně a nesporně způsob český, třeba se týž způsob zesilování vyvinul svými cestami i v jazy-

cích jiných, na př. v latině a v němčině. Proč matiční Brus týmž dechem, kterým odsuzuje daleko při komparativě, dovoluje užívati téhož příslovce při superlativě (daleko největší), jest mi záhadou; snad proto, že to nikdo neříká a — kromě snad překladatelů z latiny — ani nepíše a nepsal.

Podobný vývoj od významu prostorového k prostému významu měrovému možno sledovati také u slova opačného významu, u přídavného jména *blízký* a slov téhož základu. I takovéto výrazy se vyskytovaly v určitých spojeních jaksi nadbytečně, na př. při předložkách při, u ke, které samy už vyjadřovaly blízkost, blížení a p., na př. bliz (= blízko) při břehu (Alx V. 576), bliz k městu, bliz u města a p. Od určení prostorových přenáší se příslovce bliz, blízko i k určením jiným, časovým a zvláště též číselným a měrovým vůbec. Způsob ten při udávání čísla přibližného jest v starší češtině dosti častý, na př. člověkóv bliz do sta zabi (Alx V. 1640; bliz do sta = blízko ke stu, téměř sto), však bliz k sedmidcát letóm slúžila Jezukristu (Živ. Otc. 170a. = blízko k 70, skoro 70 let); když mě bezmál ubichu (= ubili) bliz k smrti (Živ. Otc. 74a) a j. Takto se původní prostorový význam příslovce bliz (= blízko) otírá čím dál tím více a příslovce bliz klesá v pouhé určení přibližnosti s významem = skoro, téměř, bezmála (něm. beinahe, lat. prope). A tak čteme na témže již uvedeném místě Živ. Otc. (v rukopisech jiných) místo »bliz k sedmidcát« prostě »bliz sedmdesát« t. j. skoro sedmdesát; pod. v Alx V. 2273: bliz jmieše (= měl) tisíc búvolóv = skoro tisíc, na tisíc. Později bývá místo bliz příslovce blízko n. blíže s týmž významem. Veleslavín (Sylva quadr. 70) opisuje význam slova blízko výrazy o málo, o maličko, skůro, téměř a v témž smyslu píše Žerotín (Kott V, 1012): »Zde blíž tisíce zl. z důchodů nynějších na dostavění hradu přerovského sem vynaložiti musil.« V nynějším spisovném jazyce není už tohoto způsobu vyjadřování přibližnosti (a kdyby byl, jistě by už byl dávno odsouzen za germanismus), ale v nářečích se vyskytuje dosud, na př. »Služiła sem blizko tři leta« (Bartoš, Dial. sl. 19).

Prostorový význam slov skupiny blízko vyvíjel se také jiným směrem, t. j. ve směru významu lépe, určitěji, věcněji. Výklad o tomto posunutí významu patřil by vlastně do jiné kapitoly změn významových — nejdeť tu vlastně o stírání a rozšiřování významu — ale uvádíme jej pro úplnost a časovost. Setkáváme se pak s tímto posunutým významem často, zvláště u spisovatelů novějších, i u dobrých, ve výrazech jako »blíže seznati (Pal. Děj. II, 2, 415), blíže poznati (Šaf., Spisy III, 164), blíže vyložiti, blíže se zmíniti, blíže určiti, bližší zpráva (Pal.), bližší výklad«

a p. Matiční Brus (3. v., str. 87) zamítá tyto výrazy a praví, že »blíže a bližší«, nemá-li významu místního, jest nečeské. V této obecné formě jest ovšem soud Brusu nesprávný: jest málo slov v jazyce, jejichž význam by se byl neměnil, neboť přenášení významu zvláště u výrazů nesubstantivních jest jedním z hlavních prostředků rozmnožování pokladu slovního; a že slova blízký, bližší atd. přenášela se s poměrů místních i na poměry jiné, časové, měrové a p., toho přečetné doklady nalézáme v jazyce starém i novějším (blíž k ránu, bližší přítel, bližší právem a p.). Mohlo by se tedy nanejvýše tvrditi, že jen v těchto uvedených výrazech, blíže poznati, bližší zpráva a p., užívá se slov blíže, bližší proti duchu jazyka českého, a to tím spíše, že bezpečných dokladů pro tyto výrazy z doby starší naše slovníky neuvádějí a že naopak zcela obvyklé jsou tyto způsoby mluvení v němčině. Bylo by těžko dokazovati, že podobné výrazy německé nepůsobily na vývoj nebo aspoň rozšíření slov bližší, blíže ve spojeních syntaktických výše uvedených, ale dříve než tato rčení česká prohlásíme za germanismy, třeba si odpověděti na otázku, mají-li skutečně vlastnosti toho, co nazýváme germanismem, t. j. byla-li do jazyka vpravena uměle a násilně (mechanickým překladem), jsou-li v něm bez významové spojitosti s ostatním pokladem slovním, anebo je-li jich dokonce užito proti skutečnému nebo možnému významovému vývoji slov, k nimž se tvarem hlásí.

A tu shledáváme, že významový vývoj od významu původního = blízký, bližší místem, k tomu významu, jejž shledáváme ve výrazech blíže poznati, blíže prohlédnouti a p., mohl se díti zcela organicky a že zasáhl-li tu vliv výrazů německých, nepůsobil tu rušivě (a tedy chybně), nýbrž jen týmž směrem. Z výrazu podívati se na něco zblízka, blíže, kde příslovce blízko má svůj význam vlastní, místní, bere se již v starém jazyce popud užíti téhož výrazu i obrazně, přeneseně, o pozorování zrakem vnitřním, o poznávání. Tak píše Chelčický v Postille (210a): »To (o vymítání prodavačů z chrámu Luk. 19, 45) netoliko příslušie rozuměti o chrámu kamenném, ale slušie se z blíže opatřiti v těch sloviech.« Podobně v Replice proti Mikulášovi (Kott, 1. Přísp. 19): »protož jiní blíže a pilněji zřiece k řečem Kristovým«. V obou těchto dokladech blíží se význam slov zblízka, blíže tomu významu, který je ve rčení blíže ohledati (= opatřiti), blíže probadati, prozkoumati, blíže poznati, t. j. pilněji, pozorněji a tedy lépe, blíž k podstatě věci. Ještě o něco volněji jest užito slova blíže u Komenského, kde (Spisy II, 19) se praví: »Všechněch tedy povinnost že jest (a nejvíce těch, kdož blíženi s Bohem a pobožností obírati se mají) dívati se na ty věci«; t. j. lépe, intimněji, více.

A jako říkáme »na něco zblízka, blíže se podívati« s významovým odstínem »lépe si to prohlédnouti«, říkáme také »někomu něco zblízka nebo blíže ukázati, blíže vyložiti« (t. j. vlastně před oči), přeneseně »blíže vysvětliti« atd. s týmž odstínem »lépe, blíže k podstatě věci«. A týž význam, původně místní, přenesením odhmotněný, cítíme i ve výrazech »blíže vymeziti (t. j. posunouti hranici blíže k věci, obrazně zúžiti okruh pojmu), blíže určiti« a p. Tak je tomu i v těchto výrazech zpodstatnělých, »bližší ohledání, bližší seznání, bližší poučení, bližší vysvětlení, bližší zpráva« a p. Tu nikde nevybočujeme z vývojových možností slova blíže, v jazyce prokázaných, a nikde nepotřebujeme předpokládati a připouštěti neústrojné zasažení vazeb německých, které se zajisté vyvíjely týmiž cestami. Zasáhly-li, zasáhly, jak bylo již řečeno, tedy týmž směrem a v tom ovšem není možno viděti nečeskost a nesprávnost těchto rčení.

Že bližší vysvětlení, bližší zpráva, bližší určení a p. není vždy totéž co zevrubnější, světlejší, důkladnější, úplnější atd., jak se v Bruse vykládá, jest jasno každému, kdo slov těch užívá; bližší značí zde ve shodě s původním významem slova prostě tolik, co blíže k věci, k její podstatě. A pokud tento význam přibližování ve výrazech těch cítíme, můžeme si býti jisti, že proti duchu jazyka ještě nechybujeme.

POSUDKY.

Martin Sládkovič: *Verše.* I. 1918. Nákladem Elemíra Bežo v Trnavě. Stram 290. Cena ?

Jablko nepadlo daleko od stromu. Syn Ondřeje Sládkoviče vstoupil v šlepěje otcovy a šťastně v nich kráčí. Dlužno přičísti prof. dr. Jaroslavu Vlčkovi za dobrou zásluhu, že přiměl básníka k vydání těchto Veršů. Však se mu také za to odvděčil básní Venovanie.

Nás zajímá především tvarová a jazyková stránka sbírky. Sládkovič udeřuje tu ve všechny struny básnické a zkouší všecky formy její: výpravné, lyrické i dramatické. Není snad formy básnické, aby ji nebyl naplnil jarým harmonickým duchem svým. I prostá bajka si tu vykračuje ve verši stejně jako vzletná óda a básnické poslání nebo truchlozpěvná nénie; dramatická scéna, sonetový věnec, vesnická idyla našly stejně milý, srdečný a přiléhavý výraz. Mluva Sládkovičova zní někdy prostince, jako bublání potůčka, jindy se vzpíná k značné mohutnosti, ale zůstává málo květnatá a obrazná. Umí laškovati, ale i srdceryvně vnikati do duše. Když volá Žit chceme!, věru zná naši povahu a její slabiny;

slyšíme mužnou pevnost a odhodlanost trpěti, snášeti příkoří, ale nevzdati se, dokud nekyne vítězství. Sklon k selance zvlášť mile vyzírá z epických básní, kdež opět ryzost citů, srdečnost a prostý (někdy až příliš prostý) výraz vévodí. Pro krásu přírodní Sládkovič má srdce vždy otevřeno; láska k rodnému kraji a k lidu zabírá je ostatkem a vyluzuje vždy nové tóny jeho lyře. Slovenština autorova je zvlášť úzce spřízněna s češtinou; srozumitelnost všeobecnou podporuje, že není dialekticky zabarvena. B.

Robert Vaucher: *Bolševické peklo v Petrohradě za komuny a rudá hrůzovláda.* Přeložil dr. Jiří Guth. Topičovy dobré knihy přeložené 25. Tiskem »Unie« v Praze 1919.

S napjatou zvědavostí bereme do rukou tuto politickou agitační knížku, v níž francouzský novinář živým slohem líčí, co viděl a zažil za posledních měsíců světové války v nešťastné, vnitřním rozvratem zmítané veleříši slovanské. Líčení se čte pěkně, ačkoliv jest na nejednom místě znáti, že máme před sebou překlad z francouzštiny, jako na př. kde se ku přívlastku vyslovenému příd. jménem váže spojkou *a* přívlastek vyslovený vztažnou větou: Mladík, zatčený současně se mnou *a který* vyšel z vězení den před tím, mi vypravuje, že... str. 271. Neradi se však setkáváme v knize, jež nese jméno Guthovo, s chybami gramatickými, jako jsou: než se *odebéřu* (m. odeberu) do hostinského pokoje 76; teď se věci *obrací* (m. obracejí) 79; Němci... *pouští* (m. pouštějí) se do svých cestovních zásob 198; Francouzi *smí* (m. smějí) odjeti (m. odjeti) 229; záclony znenáhla *mizí* (m. mizejí) 254; *ortely* (m. ortele) tvoří dlouhé seznamy 277; je nás tady asi 300, stěsnaných jako *slanečci* (m. neživ. slanečky) 270; co *mně* (m. mne) se týče 181; táži se *jej* (m. ho) 264. Kromě toho lze vytknouti: osoba *dotyčná* (m. zmíněná) 184; naše vítězství závisí na *úzké* (m. těsné) sjednocenosti zápasníků 190; v čem budou *spočívati* (m. na čem se budou zakládati) dobré styky spojenců? 196; *důstojníky* (m. důstojníků) dlužno poslouchati 175; nenávidí *je* (m. jich) 113. Nezvyklé jsou vazby, jako: portrét *Tolstoje* (!) za jeho mládí, v modré selské haleně, *o* tmavohnědém vousu (spr. s tmavohnědými vousy) 76; široké a rozhlehlé chodby *o* mramorových sloupech (s mramorovými sloupy) 270. V užívání cizích slov dr. Guth není úzkostlivý. Uvádím pouze jeden laškovný příklad: *v sekčních sálech* (m. pitevnách) byly mrtvoly 44. Kdo si tu nevzpomene hned na sekční šéfy?! Na korektoru bylo, aby byl opravil tiskové chyby, jako: Byli nuceni je valně omeziti a nezřídka dokonce se od něho upustiti 113; Trocký navrhuje mobilisaci se sedláky a dělníky 136; *o úpadké* našich organisací nelze pochybovati 198; *působily* 198; střelba z ručnic

budila *lodré* Petrohraďany 208; Gazetta 153 a j. vedle gazeta 186 a j.

Nejožehavější v překladě Guthově jest skloňování ruských jmen. Vedle správného v Carském Sele 203 čteme nestvůrné *v Carsķoje Selju* 165, kde první slovo zůstalo neskloněno. Podobně: auto dohonilo cyklistu u čís. 17 *Milionaja* ulice 238. Ještě trapněji působí na čtenáře místa, kde se Guth pokouší skloňovati ruská příd. jména. Příd. jméno muž. rodu gorodovoj, t. j. městský strážník nebo jak Guth vykládá, carský četník, jehož 1. pád čteme na str. 144, uvádí Guth (tamt.) ve 4. p. tvarem *gorodovoje* (m. gorodového), ve 2. pádě čís. množ. tvarem *gorodovojů* (m. gorodových) 44. Vedle správného tvaru »dopisy Tolstého« čteme již uvedený portrét *Tolstoje* 76. Příd. jméno žen. rodu zůstalo neskloněno na str. 45: průvod... přechází... velkou prázdnou ploščaď (= náměstí) a pokračuje po *Sadovaja* (m. Sadové, t. j. ulici). Jinak se ženská příd. jména skloňují jako podst. jména, na př.: číslo *Krasnoje* (m. Krásné) Gazety 197; až do *Gorochovaji* (m. Gorochové, t. j. Hrachové) 236; převeden na *Gorochovaju* (m. Gorochovou) v Petrohradě 283. Nemožnost tvaru *Krasnaju* Gazettu 153 cítil dr. Guth asi sám, neboť jej na str. 283 přeložil: Rudou Gazetu.

Neústrojné tvary, jaké byly zde uvedeny, zplozuje asi obava, že by čtenář nevěděl, jaký je tvar jednot. nominativu, táž obava, která nejen v novinách, nýbrž také jinde zbytečně zplodila neústrojné tvary *Bukovace* m. Bukovce, *Alexinace* m. Alexince, pana *Černýho* m. Černého, pana *Švece* m. Ševce atd. — š.

DROBNOSTI.

DIVOKÉ KVÍTÍ.

V poslední době rozmáhá se opětně užívání cizích slov tam, kde je snadno lze nahraditi výrazem českým. Některé naše noviny a ti, kdož do nich píší, patrně vůbec nemají na zřeteli své čtenářstvo; neboť by si jinak vzpomněli, že v něm jest jistě polovice, ne-li většina takových, kteří se neučili latině a jimž se tedy cizími slovy znesnadňuje náležité porozumění tomu, co se v novinách předkládá ke čtení. Tací čtenáři musí se spokojiti domněním, že čtenému rozumějí, a vychovávají se takto k povrchnosti a domýšlivosti. To není dobrá cesta k výchově lidu! A přece právě nyní se pro ni všude horuje a pro ni pracuje. Zvláště mnoho stížností v tom směru dochází od čtenářů časopisů, určených stavu rolnickému, od nichž ovšem i my bychom očekávali mluvu nejryzejší a nejčeštější. Český venkov má největší zásluhu o zacho-

vání české řeči a českých knih; proč se neudržuje v lidu tato zásluha dále, proč noviny tomuto čtenářstvu určené nepěstují zároveň s vědomím českým také *uvědomělou* snahu o čistou češtinu, cizomluvy neznešvařenou? To jest smutná otázka a věru sotva lze pochopiti, proč jest vůbec možna.

Podáváme tu malé klasobraní *cizích slov.*

Chválil se rázný projev klubu, vyzývající elementy rozvratu k zastavení zhoubné činnosti jejich (m. *živly* rozvratu). — Transporty vojínů z Italie pokračují pravidelně (m. *doprava, převoz*) až na jedno-, nejvýše dvoudenní pausy (m. *jednodenní*, nejvýše dvoudenní *přerušení*). — Přivezli s sebou nový řiditelný balon pevného systému (m. balon pevné *soustavy*). — Posavadní balony znamenají dnes již etapu překonanou (proč ne *údobí, tvar* překonaný?). — V hudebním posudku Jeremiášovy opery čtli jsme v jednom pondělním časopise tyto věty: »Motivickou prací jest partitura bohata a to ve smyslu psychologické techniky příznačných motivů. Barva jeho zvukových kombinací jest originální; architektonicky buduje s mimořádnou silou a uměním gradace.« Pro koho se píší vlastně takové posudky? Snad přece také pro obecenstvo a jeho poučení, aby lépe porozumělo skladbě? Ale tady by se spíše mohlo říci: aby neporozumělo. — Jiný zpravodaj píše zase, že by autorovi plánů ideální Velké Prahy přál, aby se dočkal reality svých bohatých ideálů; i my mu přejeme, aby se dočkal *uskutečnění* jejich. — Československý attaché v Římě (proč ne: *zástupce, přiručí, pomocník?*) učinil sdělení (spr. *oznámil*), že naši vojáci nebudou angažováni ve vnitřních poměrech italských (spr. *zatahováni, zaplétáni* do . . .). — Wilson contra Orlando! volaly nedávno noviny (m. W. *proti* O.). — To jest otázka eminentně politická (m. *význačně*, po *výtce* politická). — Kdo by se byl nadál, že bude nutno vystoupiti nejen proti německému, nýbrž i proti italskému imperialismu (m. *panovačnosti, dobyvačnosti*). Slova imperialismus jsou teď plné noviny, výklad jeho není nikde. — Tomu nebudou rozuměti široké »masy středostavovské inteligence« (m. *široké vrstvy vzdělanectva*). — Jiný problém se tlačí u nás do popředí (jiná *otázka*). — Pro lid prý by se měly zřizovati ambulantní knihovničky (m. *putovní*, stěhovavé). — Jestiť obava, že progresivním zvyšováním platu typografům a tím i ceny knih nastane stagnace v jich kupování (m. *postupným* zvyšováním cen *přestanou se* knihy *kupovati*). — Také čtenářské stagnace jest se báti. (m. že lidé *přestanou čísti*). — V Červené sedmě nové skladby dr. Červeného kreiruje (!) Ruda Jílovský (m. *přednáší* n. svérázně přednáší). — Jinde zase nedostižně interpretuje dětskou píseň sl. Morfová (m. *tlumočí*, dovede zapěti). — Za před-

sednictví Jindřicha hr. Schlika shromáždili se (za předsednictví se shromáždili?) zástupci 23 velkostatkářů severovýchodních Čech, representující 75 ha plochy v politických okresích Jičín, Mladá Boleslav atd. (m. *zastupující* 75 ha plochy v pol. okresích *jičínském, mladoboleslavském)* a ustanovili následující minimální požadavky (m. *tyto nejmenší p.)*. — První impuls ke schůzi dal... (m. první *podnět*). — Nic nevzalo oslavě 1. května harmonický karakter národního svátku (m. nic neporušilo *souladný ráz* národního svátku). — Královská zahrada, tento unikátní komplex (m. tento *jedinečný kus země)*, musí se státi lidu přístupnou. — To jest požadavek tak kardinální, jako demokratický (p. *zásadní* i *lidový*). — Opak by byl stabilisováním bezpráví cizí invasí po staletí páchaného (m. *ustálením, utvrzením bezpráví*, páchaného cizími *přistěhovalci*, cizím *vpádem*). — Dělnická rada nominovala své důvěrníky *(jmenovala)*. — Buďte stanoveny komise cenové, sestávající z producentů, výrobců a konsumentů (m. buďte *ustaveny, zřízeny* komise cenové, *složené* z výrobců a *spotřebitelů*). — Budiž užito prostředků radikálních *(bezohledných, krajních)*. — Lichváři ihned skonstruovali, že atentát je důsledek boje proti vládě (ihned *usoudili*, že *útok* jest důsledkem boje proti vládě). — To vše má cenu problematickou *(pochybnou)*. — Věc je riskantní *(odvážlivá, nejistá)*. — Vyvolává echo v duši lidu *(budí ozvěnu)*. — Vyvine se intimní poměr *(důvěrný)* mezi lidem a vládou? — Od intervence presidentovy si mnoho slibuje národ (od *zakročení*).

Tak bychom mohli pokračovati až do omrzení laskavých čtenářů; neboť každý den nám přináší nové a nové doklady z Čech, Moravy a pohříchu i ze Slovenska.

Ale obraťme se již raději do jiných luhů, nasbírat také trochu divokého kvítí *slohového*. Že oficiosní sdělení nebývá vždy šťastné *(úřední zpráva)*, toho doklad nám podává hned tato vyhláška novinářská:

> K soupisu pojistek. Ministerstvo financí sděluje: Pojistky bývalého rakouského vdovského a sirotčího fondu podléhají soupisu pojistek dle všeobecných pravidel. Souhrnné oznámení pojišťoven ve příčině životních pojistek dle § 3., odst. 4. nařízení o soupisu pojistek č. 184 sb. z. a n. podané, bude pokládáno za splnění osobní povinnosti soupisové a přihlašovací ohledně osob, u tuzemských pojišťoven pojištěných, které se trvale zdržují mimo území Československé republiky.

Na úřední projevy, ministerské výnosy a na znění zákonů v naší republice vůbec se vedou stížnosti. Naděje v tom směru byly hodně klamny; a jest nejvyšší čas, aby tu nastala náprava. Páni

úředníci česko-slovenské republiky nesmějí si mysliti, že mohou na té vychrtlé herce úřední češtiny rakouské jezditi dále; nikoliv, musí se přizpůsobiti novým poměrům a přiučiti se nové, t. j. poctivé češtině. — Schválení stanov jisté záložny bylo výboru ve starém Rakousku oznámeno tímto památným přípisem, jejž čteme ve Věstníku záložnském v čísle 10. ročníku 32.:

> Tyto stanovy nového společenstva »občanská záložna pro X. a okolí se sídlem v X.« byly *při / dne* 23. dubna 1893 v X. odbývané ustavujícím komité pozváním de dto. v X. dne 17. dubna 1893 svolané ustavující / valné hromadě po přečtení a vyložení těchže jednohlasným usnešením přítomných v praesenční listině jmenovaných osob přijaty a v plném rozsahu schváleny, což se soudní komisí při zmíněné valné hromadě *za účelem* osvědčení průběhu a usnešení *se* valné hromady *k cíli* zařízení výše jmenovaného nového společenstva / intervenující tímto stvrzuje.«

Přítel Naší Řeči posílá nám podobný skvost z časopisu Chrudimský kraj ze dne 22. února t. r., tedy již z doby naší samostatnosti:

> Naše chrudimské železniční nejen spojení, ale i zpravodajství jest pravým skandálem. Z pražských listů teprve se dozvíme, že dne 20. února bylo otevření zastávky Topol místní zdejší dráhy »Heřm. Městec—Borohrádek«, mezi stanicemi Chrudim město a Úřeticemi pro dopravu osob a omezenou dopravu zavazadel. *Správa provozu státní dráhy v Chrudimi, odepřevší náš list, nevíme ignorováním-li jeho našemu obecenstvu a správě tratě, která by více místní poměry měla respektovati, prospěje.*

Úřední list Pražských Novin pak uveřejňuje toto obeslání:

> Poněvadž u Lichkova zadržen byl pro podezření vývozného podloudnictví *kůň, se každý, kdo sobě nárok na něho osobovati moci domnívá, vyzývá, v devadesáti dnech ode dne prohlášení nynějšího obeslání počítajíc, v kanceláři okresního finančního ředitelství se dostaviti, sice, kdyby se to nestalo, pokračovati se bude se zadrženým koněm podle zákona.*

V odpoledním vydání Nár. Politiky ze dne 8. dubna zplodil kdosi tuto větu: Bavorsko má 41 města s půl druhého milionem obyvatel. Zasilatel tohoto výňatku žádá ve svém rozhořčení, aby jména takových »nestoudných prznitelů našeho krásného jazyka« byla vypátrána a uveřejňována v koutku Naší Řeči, jenž by měl případné jméno »Pranýř«. — Na poli politickém byla podle Lid.

Novin »situace ztížena stanoviskem Poláků, kteří jsou dnes vskutku nesmiřitelni a odhodláni k naprosté bezohlednosti vůči osobě ministra, který vzhledem k posavadní nerozhodnosti sociálních demokratů, kteří dle všech známek — kdyby i sebe více chtěli ministrovi pomoci — přece jen posléz nebudou se moci pro vládu rozhodnouti, má vyhlídky téměř beznadějné. — Podle Venkova pak v Německu nevedla dle projevů z kruhů stran většiny (4 genitivy po sobě!) zcela zvláště dík řeči kancléřově o Belgii krise nejen k rozbití většiny, nýbrž dokonce k jejímu vnitřnímu upevnění. — Abychom na konec nenechali ani umění bez povšimnutí, uvádíme z posudku kteréhosi pražského deníku tento výňatek: Solidnost a detailnost této režie má plný souhlas autority a má příkrý protějšek v jeho básnické praxi — — Divadelní kus je cítěn a vysloven z horkého Současna; schválností svých anachronismů bije historickou věrnost jevištního rámce do tváře — — jeho scény jsou barvy na rychlo nahozené, jeho styl je nedočkavý impresionismus, jeho dech letí jako oblaka nad vězením, jeho slovo prolamující se z niter a jeho pohyb vymršťující se z křečí — — to všechno volalo by po režijní stylisaci. Přerodu jest třeba! B.

VRHNOUTI, VRHNOUTI SE.

Dostalo se nám upozornění, že naši spisovatelé příliš rádi vypravují o svých recích, jak »se vrhají« před svými krasotinkami na kolena, jak »se vrhají« do vody, aby zachránili tonoucího bližního atd.; snad prý to je zbytečné napodobení něm. »sich werfen«. Je pravda, že bychom si leckdy přáli slova prostějšího, jakého by asi užil Čech nespisovatel, kdyby tutéž věc vypravoval po svém: máme spisovatele, kteří ani nedovedou napsati, jak se někdo postavil k oknu (musí vždy »stanouti« u okna), jak někdo začal čísti (»jal se čísti«), že časně vstal nebo brzy někam přišel (vše děje se »záhy«), kteří nedovedou chápati, že by kdo mohl jen kleknouti nebo padnouti na kolena, svléci kabát a skočiti do řeky. Také asi je pravda, že píší-li, jak se kdo »vrhl«, tane jim na mysli především německý vzor: ale i naši předkové říkali podobně někdy *vrci se* nebo také *vrci sebou*, šetříce ovšem tohoto výrazného rčení jen na zvláštní potřebu. Čteme na př. v překladech evangelia sv. Matouše (21, 22) »vrhni (vrz) se (sebou) v moře«, v staré legendě se vrhl Jidáš přes zeď do zahrady na jablka, liška v bajce se vrhla v studnici (zde jí pomáhal rým, sice by asi byla prostě padla) atd. Také rádi říkávali o člověku, který neví kudy kam, že neví (nebo nemá) kam se (sebou) vrci (ještě r. 1914 jsme slyšeli službu z pražského kraje, když se sušila v kuchyni zelenina na válečnou zásobu, že »ani nevíme, kam

se s tím vrhnout«; dnes bychom již věděli); hoch, který byl podoben někomu z rodu, »vrhl se« po něm.

Čítáme-li dnes často, jak někdo »vrhl« list na stůl, měšec peněz vyzvědači k nohám atp., zní nám to také již nepřirozeně (a naše spisovatele asi svádí i zde něm. »hinwerfen«), protože slovesa *vrci*, *vrhnouti* v základním významě »hoditi« již hrubě v živé mluvě neznáme. V staré době bylo to ovšem sloveso v tomto významě velice časté, jak vidíme z dokladů Jungmannových (které bychom snadno mohli rozhojniti).

Vrhnouti ve významě základním je sloveso dokonavé, podobně ve významech významu základnímu nejbližších. Trvací vid má však ve významě »zvraceti, dáviti se«. Není snadno na jisto říci, kde se vzal tento jistě nepůvodní trvací vid, ale lze jeho pramen tušiti. Nesložené sloveso *vrci (vrhnouti)* s tímto významem, pokud víme, v staré době dokladů nemá; mimo sloveso, jež vyjadřuje přímo tělesný výkon, o nějž jde, a jemuž se naši předkové vyhýbali, jako se mu vyhýbáme my, bylo však s významem tím m. j. v staré době složené *vyvrci (vyvrhnouti)*, jež je doloženo na př. již u Štítného (v »Naučení křesť.«, u Vrťátka 125), nehledíc k dosti četným dokladům pozdějším. Jak bylo vyloženo ve »Sborn. filol.« 3, 228, ze složených dokonavých slov, na nichž se vyvinul nějaký určitý význam, tvoříval si náš jazyk tvary trvací tak, že k tomu užije téhož slovesa nesloženého: protože se říká »otráviti (jedem)«, říká se také »tráviti myši«, ač toto nesložené sloveso má vlastně jiný význam. Tato změna významová na slovese základním někdy i způsobí, že se změní jeho vid; říká se »vyvrátiti pařez«, a na Berounsku se říká pak i »vrátiti pařezy« s trvacím významem »vyvracovati«, ač sloveso *vrátiti* takového významu původně nemá a je slovesem dokonavým. A tak asi ze starého dokonavého *vyvrci*, *vyvrhnouti* vzniklo nové sloveso *vrhnouti*, s videm v tomto významě trvacím, našim slovníkům známé teprv z doby Dobrovského. Je-li tento výklad správný, je to změna zajímavá, ale nelze proto sloveso *vrhnouti* v tomto významě míti za nesprávné; a protože to je sloveso trvací, opisuje se jeho budoucí čas správně pomocným slovesem *budu* (»zdá se mi, že budu vrhnouti«).

STANOVISKO ČI STANOVIŠTĚ?

Správné jsou tvary obojí; rozdíl je jen ten, že tvary na *-isko* jsou spíše moravské, tvary na *-iště* spíše české, ač ani ten není všude určitý. Tento rozdíl je starý; v staré češtině, protože její památky pocházejí obyčejně z Čech, nalézáme nejčastěji *-iště*, v pramenech moravských spíše *-isko*. Tak místo *sedliště* (místo,

kde je »sedlo«, selský grunt) čteme v opavských zemských deskách r. 1451 (Histor. arch. 31, 62) *sedlisko*, v listě z Letovic (v okr. boskovickém na Moravě, z r. 1512) »ves Vicov s *hradiskem*, ves Čechy s *tvrziskem*«, ale hned potom vlivem české spisovné mluvy »ves Stařechovice i s *tržištěm* (Arch. Č. 17, 176; hradiště, tvrziště jsou pozemky, na nichž stojí hrad, tvrz s příslušenstvím). I jiná jména než označení místní mívají týž rozdíl: na př. čteme místo českého *ratiště* (oštíp) v uhersko-hradišťských soudních spisech z r. 1462, jak »Matěj... udeřil Řehně... *ratiskem* aneb *oštěpištěm* v bok« (Tkáč 113). I odvozeniny významu snižujícího mívají v Čechách příponu *-iště* (*chlapiště*, na Podkrkonoší *hošiště*, *kafiště* atp.), ale zde nalézáváme i *-isko* (*chlapisko*, *psisko* atp.).

Slovo *stanovisko*, v Čechách zase spíše *stanoviště*, mívalo v starší době významy hmotnější, než dnes (stany, ležení, místo zastávky na cestě, útulek, místo, kde někdo stává atp.): dnes, jistě i vlivem němčiny, užíváme ho většinou ve smyslu přeneseném (něm. Standpunkt) a nejvíce v moravském tvaru *stanovisko*, bezpochyby proto, že tato koncovka je v Čechách méně v obyčeji. Ale není proč se tomuto tvaru vyhýbati.

V nové době vzniklo hojně slov s příponou *-iště*, jako *jeviště*, *hlediště*, *působiště*, *naleziště*, *náraziště* atd.: vzorem jejich byla podobná slova starší, zejména asi staré *bojiště*, známe již jako pojmenování místa, kde byl boj mezi Soběslavem II. a Bedřichem (1179).

NA SCHODOU, SE SCHODOU.

V poslední době jsme čtli několikrát v novinách, jak kdosi stál »na schodou«, sešel »se schodou« a pod. Je to úkaz u nás bohužel častý, který smutně ozařuje naši mluvnickou nevzdělanost: udělá-li někdo náhodou mluvnickou chybu, hned najde následovníky, kteří v ní vidí půhvíjakou krásu.

Máme vykládati, že tvary na *-ou* jsou 2. a 6. pády dvojného čísla, možné jen — a to jen jako ojedinělé zbytečky zaniklého dvojného čísla — u číslovek *dva*, *oba* (dvou, obou) a u některých jmen *údů lidského těla*, objevujících se dvojitě (rukou, nohou, ramenou)? Pravda, v lidové mluvě je slýchati někdy také »na schodou, se schodou«, nikdo neví dobře proč: ale nikdo nenapíše na př., že seděl kdosi »pod schodama«, a právě tak bychom neměli psáti ani »na schodou, se schodou«. A vlastně tvar »schodama« je přece jen o tolik lepší, že *-ama* (vlastně 7., původně také 3. p. dv. č. ž. r.: rukama, nohama) v lidové mluvě je dnes

koncovkou 7. p. mn. č. podstatných jmen rozličných rodů i sklonění, kdežto *-ou* i v lidové mluvě je přece jen tvarem dvojným. Stávejme tedy, jako posud, i na dále *na schodech*, a sestupujme *se schodů!*

VÁLEČNÝ »POŠKOZENEC«.

V poslední době objevuje se v denním tisku častěji slovo »válečný poškozenec« a má se jím podle souvislosti rozuměti válečný mrzák, zmrzačelý vojín, vojenský invalida. Poněvadž slovo poškozenec v tomto významu je nesprávným překladem německého »Kriegsbeschädigter«, zaváděným proti duchu našeho jazyka, nebude snad na škodu několik slov o něm. Pokud jsem mohl zjistiti, zavedla je »Státní zemská ústředna pro království České pro péči o vrátivší se vojíny« neblahé paměti, která počala 1. března 1917 vydávati svůj věstník nazvaný (nebo jak bylo napsáno v 1. čísle »vlastní list pod názvem«) »Péče o vojíny válkou poškozené.« Vojínem válkou poškozeným nebo, jak se jinde ve stejném smyslu píše, *válečným poškozencem* byl míněn vojín ve válce *zmrzačelý*. Snad, ježto při slově zmrzačelý lidé mívají na mysli především mrzáka na vnějších údech nějak znetvořeného a v rozsah těch, na něž se měla vztahovati péče invalidní, náleží i vojíni osleplí, ohluchlí i trvalými vnitřními a nervovými nemocemi postižení, zdálo se někomu, kdo neměl jazykového citu českého (v státní zemské ústředně nebylo divu), že obvyklé naše slovo mrzák nebo zmrzačelý nepostihuje celého rozsahu pojmu, který měl býti vyjádřen. A hledáno i nalezeno slovo poškozenec, jehož význam jest zcela jiný. Poškozenec jest člověk, který byl poškozen, utrpěl nějakou škodu, tedy válečný poškozenec, kdo byl poškozen na majetku, na obchodě, na zdraví a p. Nové slovo zabírá tedy více, než bylo zamýšleno, více než jen vojíny-invalidy, pro něž, ať již běží o ubožáky postižené jakoukoli chorobou nebo úrazem, stačí naše slovo *mrzák* nebo *zmrzačelý*. Vždyť našemu lidu »mrzákem« jest i na př. člověk slepý, hluchý, zničený trvalou nemocí nebo stařím atd.

Jiří V. Klíma.

HOVORNA.

JDI PRYČ.

Příslovce pryč jako by bylo vymizelo z českého slovníku: u lepších spisovatelů ho dnes skoro nečteme, a objeví-li se kde, již tou vzácností budí pozornost a obyčejně i nevoli přísných strážců čistoty našeho jazyka. Nepředpojatý filolog se ovšem bezděky ptá, proč si nejen čeština sama, ale i jiné jazyky slovanské utvořily dávno před počátkem dějinných svých dob slovo, kterého by vlastně ani nemělo býti, hledá

v brusech a rádcích příčiny, proč by ho nemělo býti, nalézá místo nich jen zápověď některých rčení s tímto slůvkem, u Mašína ho vůbec nenajde, ani jako slovo správné ani jako chybu, a konec konců sáhne po Jungmannovi, Kottovi a jiných sbírkách českých slov a podívá se i do svých lístků. A ejhle: shledá, že naši předkové tohoto slova užívali bez rozpaků v dobách, kdy náš jazyk ještě býval tak zachovalý, že spisovatelé nemusili nahlížeti do brusů, jako ho užívá bez rozpaků náš lid i lid jiných národů slovanských; a polituje našich spisovatelů dnešních, že se musí nutiti, aby psali »odejdi!«, kde by takto sami řekli »jdi pryč!«, že musí vypravovati o svých rečích, jak »odesílají« najatý vůz, v němž přijeli domů, ač jej sami posílají nebo dávají poslati »pryč«.

Pozorujeme-li doklady tohoto slova v starší době i v mluvě lidové, vidíme nejprve, že se ho užívá u sloves pohybu (i vzdalování se), a také u sloves, vyjadřujících činný podnět pohybu. Rozdíl mezi rčeními s příslovcem p r y č a bez něho bychom vystihli asi tak, že bez něho jsou věty, v nichž cíl pohybu je docela určitý, anebo při nichž mluvícímu jde spíše o pouhý údaj pohybu odněkud než o jeho neznámý cíl, kdežto jinde, t. j. kde chceme s určitostí naznačiti, že se nějaká osoba nebo věc vzdaluje tak, aby jí u nás nebylo a je nám jedno anebo nevíme, kam se vzdaluje, klademe příslovce p r y č. Říkáme tedy na př. »bratr šel (odešel) pryč«, ale »bratr šel (odešel) domů«, ne »bratr šel (odešel) pryč domů«; čteme-li v 107. hl. staročeských Gest větu »Gido . . . pryč domóv šel«, je to mnohomluvnost, jaké se vyhýbá jazyk starý i dnešní (vyjádřili bychom se tak leda jen, kde určitým označením cíle doplňujeme a vysvětlujeme neurčité »pryč«, na př. »bratr šel pryč; šel domů« a pod.). Můžeme říci »bratr (již) odešel«; ale c h c e m e-l i výslovně naznačiti, že zde tedy již není (zase ta staroindická »vivakšá«, o níž jsme mluvili v »N. Ř.« II, 69 n.), přidáme slůvko »pryč«.

Tak čteme na př. v stč. Životech sv. Otců 16b »(vladař) strážné před zámkem položiv, hněvivě pryč jdieše (šel)« (a podobně velmi často jinde), v Kralické bibli Mat. 21, 33 »(hospodář) odšel pryč přes pole«. Zvláště netrpělivé vyzvání »jdi pryč« tak čítáme často, protože mluvící osobě jde právě o to, aby mu osoba druhá byla s očí (»pryč«); tak na př. v starých překladech míst v evangeliích jako Mat. 20, 14; Luk. 4, 8, nebo u Blahoslava ve větách »jdi pryč, nebo já tě nechci déle trpěti«, »jdi pryč, neb jistě neučiním jinak, než žeť tě zabiji, neujdeš-li« (135, 137) a j. č. Je přirozeno, že sloveso o d e j í t i tak stává nejčastěji samo: vždyť již volba slovesa složeného s předložkou o d sama ukazuje, že mluvícímu tane na mysli více odchod něčí, než neznámý cíl jako jeho výsledek. A stejný obraz bychom shledali i u jiných sloves pohybu. V starých spisech nejčistšího jazyka čteme s příslovcem p r y č zase slovesa jako běžeti, plouti, jeti, bráti se, dostati se, i slovesa (zase řidčeji), vyjadřující přímo vzdalování, jako na př. odlézti, uletěti, ujeti, odbírati se, utéci; někdy neznámý cíl pohybu i místo, odkud pohyb se děje, vedle sebe jsou vyjádřeny příslovečným určením (»preč od nás harcovali« u Jungmanna z Vratislavova cestopisu).

I slovesa činného podnětu nějakého pohybu nalézáme stejně. Na př. v Životech sv. Otců »jáť vás ihned pustím preč«; podobně se říkalo i říká vésti, zahnati, po-

slati, vypraviti, puditi pryč, i vyhnati (»snad mě pryč vyžene« Otc.), vrci, zavrci, hoditi od sebe pryč (»utni ruku a vrz od sebe prič« ve výkladech k ev. sv. Matouše ze 14. st.). Mohli bychom uvésti zase hojné doklady z dobrých starých spisů, ale stačí na př. doklady Jungmannovy.

Vzdálila-li se nebo byla-li vzdálena nějaká osoba nebo věc pryč, jest pryč. Matiční Brus ovšem učí, že věty jako »pošta (vlak) již je pryč, všichni byli pryč« jsou nesprávné, má prý se říci, že pošta již odjela, že všichni odešli, nikdo nebyl doma; podle toho, hledám-li nějakou věc na místě, kde jsem ji měl, a vidím, že »je pryč«, nesmím tak říci, nýbrž musím říci, že jí tam není, že se nějak ztratila, že ji někdo ukradl atd. Zajisté se tak také říci může: ale smí kdo bez podstatných příčin přikazovati, že se představa, kterou lze vyjádřiti s rozličných hledišť, smí vyvyjadřovati jen s jediného hlediště? Z Tkadlečka má Jungmann nářek »prečť jest ta, s nížto by bylo býti«; Chelčický (v Postile 30b) napsal větu »tuť jest již sprostnost pryč«; lid na Valašsku (jako u nás v Čechách) říká »šél preč; už je preč«: kde je příčina, že se tak psáti nemá? Přiznáváme se, že nemáme za chybné ani věty jako »poledne již bylo pryč, je pět hodin pryč, pět hodin je pryč«: vždyť se tak v němčině neříká, abychom se báli germanismů? Jsou to ovšem rčení asi nová, která by nezněla pěkně v básni nebo ve vypravování z minulosti, právě jako nepřirozeně zní v povídce z naší doby (zvláště v ústech prosté osoby v takové povídce vystupující) doporučený tvar »pět hodin minulo, odbilo«: to jsou věci, týkající se vhodného slohu, ne jazykové správnosti.

Jsou lidová rčení se slovem pryč ve větách jako »pracoval (pil, jedl, mrzne atd.) o všecko pryč«. »pryč se zdálo, že ty ječmeny budou hezké« (asi »docela se zdálo«, Kott 3, 1227); i tato rčení mají staré základy (krčmář domlouvá v Hradeckém rukopise ševci, jejž žena zdržuje od hry v kostky: »jhraj pro ni preč, nejměj péčě«, t. j. hraj přes její odpor jen dále).

Brusy zapovídají jen některá rčení se slovem pryč, nezmiňujíce se vůbec o rčeních jiných, která snad neměly za nesprávná anebo si netroufaly jich zapovídati výslovně proto, že mají oporu v četných starých dokladech. Zvláště přísní brusiči jdou (ne jen zde) dále než brusy samy, a jak se zdá, nejraději by toto nevinné slovo vymýtili z češtiny vůbec; aspoň nikde se nedočítáme, kde se uznává za správné. Opravdu jest těžko pochopiti, kde se vzala všecka ta nedůvěra k tomuto slovu: snad odtud, že význam rčení jako odcházeti a jíti pryč se zdá (ale není) totožným, anebo že rčení odcházeti pryč atp. se zdá pleonasmem? Nám se zdají všecky způsoby, jak tohoto slova užívá jazyk starý a lidový, správnými: snad by bylo lze pochybovati jen o větách jako »N. N přišel z Prahy pryč« (t. j. byl přesazen z Prahy jinam), ale zde jde spíše o otázku, je-li možno, aby sloveso přijíti bylo správným ve větách, vyjadřujících vzdalování, než o příslovce pryč.

Čtenář viděl v dokladech, že místo pryč bývá i preč, přič; v ruštině by našel proč. Výklad těchto růzností je příliš nesnadný, abychom se do něho pouštěli: našli bychom v nich asi různé odvozeniny kořene, jejž máme v předložkách pře (pův. per). pro, při, před. Nejsnáze bychom vyložili stč. přič, tím, že v starší době ry se měnívalo časem v ři (nalézáme někdy i stříc místo strýc,

řitieř místo rytieř); v preč bychom našli jiné slovo než pryč, ne snad jen nářeční (na př. hanáckou) výslovnost místo pryč. I přeč bývá časem, v. Gebauer, Histor. mluv. 1, 284 a »k tomu sem některé služebníky przecz nyní pustil« Arch. Č. 11, 137 (1509).

LISTÁRNA.

Panu F. H. v Blatné. — O téže věci, na niž se tážete, bylo již mluveno v N. Ř. I, 127 v odpovědi panu J. D. v Ž. B. V slovech jako dělitel, násobitel a p. působí již sama přípona -tel, že jazyk zachovává při nich v 4. pádě tvar životný. Teorie, že slova přenesená z bytostí živých na věci neživé, musí míti také tvary podst. jmen neživotných, jest právě jen teorie; ale jazyk se nespravuje teorií, nýbrž teorie se má říditi jazykem. A jazyk ukazuje, že mnohé názvy věcí neživých, které skutečně označovaly (jako na př. špaček, drak) anebo mohou označovati (jako dělitel) bytosti živé, podržují tvary životné. Učte tedy jen klidně, že žáci mají psáti jmenovatele pod čitatele a p., a nedejte se másti žádnými povrchními teoriemi. Ty by nás snad konečně naučily psáti na př., že »hvězdáři pozorují Mart« (tak jsme opravdu nedávno čtli), ač tato oběžnice má jméno po římském bohu Martovi, tedy po bytosti živé.

Panu A. Ř. v N. Brázdímě. — 1. Slovo meziprodej jest utvořeno zajisté podle vzoru německého a proti duchu jazyka. Slovo prodej je odvozenina slovesná, značí děj a předpona mezi se se slovesy neskládá; neříkáme-li mezidávati, meziprodávati, nemůžeme také tvořiti správně podst. jm. meziprodej. Složeniny s mezi-, pokud jsou tvořeny správně, jsou utvořeny z výrazů předložkových; jejich správnými vzory jsou jednak podst. jm. meziříčí (= co je mezi řekami), jednak příd. jm. mezinárodní (= co je mezi národy). Lépe jest tedy slovu meziprodej se vyhýbati buď několika slovy, nebo celou větou. — 2. Rovněž tak málo doporučení hodná jest složenina přirozenoprávní; je patrně napodobena podle staršího rovnoprávný, ale ani to není slovo staré (v Jungmannově Slovníce ještě není) a v tvoření slov složených si čeština nelibuje. — 3. Název mluno pro elektřinu byl zaveden Preslem. V starším jazyce slova toho nebylo; v slovníce Mater Verborum je sice uvedeno mln s významem blesk, ale je to přípisek padělaný. Presl utvořil slovo mluno patrně podle ruského molnija, blesk; ale jako mnoho slov od něho utvořených, neujalo se trvale ani toto. Šafaříkovo Názvosloví (1853) zavádí již jaksi úředně mezinárodní termín elektřina. — 4. Původ slova řemeslo není sice dosud objasněn, ale se slovy Přemysl, průmysl najisto nesouvisí.

Panu K. R. v Brně. — Jazyková kritika odborného díla je filologovi vždycky obtížná tam, kde má bez pomoci a výkladu odborníkova rozhodovati o vhodnosti některého výrazu anebo o náhradě výrazu jazykově nesprávného výrazem správnějším a při tom vhodným. Kritika slova vyžaduje i znalosti věci, kterou slovo označuje, a tu ovšem musí býti brán na potaz i odborník; poslední slovo ovšem patří filologovi, aby rozhodl, je-li daný výraz nebo obrat v jazyce možný čili nic. Výraz brzděné nákolky uznáváme po podaném výkladě za správný; neboť z něho vychází na jevo, že tu nejde o příd. jméno s příponou -ěný (jako slaměný), nýbrž

a přídavné jméno utvořené z příčestí brzděn, -a, -o. Výtka vyplynula zde z neznalosti věci. — Také opracovati lze uznati za výraz dobrý, značí-li podle výkladu vámi podaného vykonati nějakou práci kolem dokola na povrchu nějakého předmětu a neužívá-li se ho chybně jako slovesa trvacího; na nejvýše by se snad filolog přimlouval za výraz konkretnější, jako jsou oškrábati, ohladiti, očistiti a p. — Naproti tomu nelze se stanoviska jazykového hájiti výrazu předehřátý. Ve složeninách slovesných má předpona před- vždy jen význam místní, nikdy časový ani jinaký; všecky jiné složeniny, kde je před- významu jiného než místního, na př. předjmenovaný, předkoupený, předminulý, předplacený a p., jsou imitace složenin cizích, někdy latinských, častěji německých. Naprosto však nemá předpona před- v češtině význam kvantitativní, tak, aby předehřátý mohlo znamenati »částečně i velikost a výši tohoto ohřátí«. Pojem kvantity je obsažen v složeninách jako přihřátý, přehřátý, poohřátý, nahřátý, prohřátý, ale v složeném předehřátý nikdo, kdo mluvě česky necítí německy, odstínu kvantitativního nevycítí. — Slovo provoz může v technologické literatuře býti názvem dávno ustáleným pro Betrieb, ale to nezbavuje filologa povinnosti konstatovati, že je to slovo utvořené chybně, ani odborníka snahy pokusiti se o slovo lepší. Slova majitel, kýžený, obnos, pozůstávající z něčeho a j. kolují v českém spis. jazyce také již kolem 100 let a přece se jich snažíme zbýti a spisovatelé dbalí svého jazyka se jim vyhýbají. Ostatně slovo provoz není ani docela určité; užívají ho také (a správněji) železničníci ve významu vozba, doprava. — Složeninu bezuhlíkatý by bylo možno lehko napraviti změnou předpony -atý, která má význam příliš pregnantní, v předponu jinou méně výraznou. Vzor se nabízí sám v jiných složeninách s předponou bez-, bezruký, bezdýmný, bezesponový. — Výraz vzduchotěsný je prý určitější vyjádření neprodyšnosti, poněvadž potrubí může býti také vodotěsné. Ale neprodyšný nemůže býti bráno za označení »vodotěsnosti«, protože neprodyšný neznamená nic víc než to, kudy vzduch proniká, nikoli voda; je to tedy věrné synonymum slova vzduchotěsný, ale je to výraz český, kdežto vzduchotěsný je germanismus. — Předložky o ve výraze »vzduch o tlaku takovém a takovém« nelze hájiti, protože se předložky o takto v češtině neužívalo a neužívá. Byl o tom výklad v N. Ř. II, 188. — Rovněž nelze rozlišovati výrazů tavěcí teplota a tavicí oheň, jako nelze rozlišovati mezi tvary oni hází, oni házejí. Nemáme slovesa tavěti a proto je nesprávná odvozenina tavěcí. — Zavádění výrazů domácích za mezinárodní názvy cizí, zásada za princip, zvláštní za speciální a p., bránívají se odborníci zpravidla námitkou, že český název nevystihuje docela to, co slovo cizí. Ale to je klam zvyku. Název cizí zdá se vystihovati věc lépe proto, že se ho v tom spojení často užívá a že s pojmem takřka srostl. Kdybychom jej pitvali etymologicky, nevyhověl by také. Kdyby se odborní spisovatelé rozhodovali, užívati za slova cizí slov českých, na př. místo principu zásada, srostlo by slovo zásada s pojmem označovaným právě tak těsně a stalo by se časem výrazem právě tak přesným jako mezinárodní princip. To je zkušenost se všemi zčeštělými názvy odbornými i j. Nejsme pro vymýcení všech slov cizích, ale kde českého názvu lze užíti, přimlouváme se zaň.

Panu Z. V. v Brně. — Slovo zastávka má v dokladech slovníkových kvantitu buď zástavka nebo zastávka, podle toho, cítí-li se v něm odvozenina slova zástava (jako závora — závorka) anebo přímá odvozenina ze slovesa zastaviti (jako hádka, toulka, zacházka a p.). Ve spis. jazyce nynějším jest ustáleno znění zastávka. Činiti rozdíl mezi zastávkou (t. j. zastavením, na př. u křížové cesty) a zástavkou (t. j. místem, kde zastavuje vlak a p.), bylo by strojené a ničím neodůvodněné.

Sl. A. B. v Bohuslavicích. — Výrazy štanglovaná a křídlovaná (o koroptvi raněné do nohy nebo do křídla) jsou otrocké napodobeniny výrazů německých gestangelt a geflügelt; kdo chce mluviti dobře česky, nebude jich užívati. Nemáme-li jednoduchých slov tam, kde je má němčina, nenuťme se do nich na ujmu jazyka; proč bychom nemohli říkati je (střelena) do nohy nebo do křídla?

Panu J. S. v Kostelci nad Orl. — Pec má ovšem podle teorie mluvnické i podle historie 2. p. peci; ale usus má již jen tvar analogický, do pece. To poznamenává již Gebauer v Hist. ml. III, 1, str. 395. Druhá věc, o níž píšete, bude potřebovati zevrubnějšího probrání na podkladě hojnějšího materiálu, jejž třeba nashromážditi. Budeme míti tu věc na paměti a podle možnosti se k ní vrátíme. Ale v některých případech to najisto není chybné, v jiných je možný výklad i bez vlivu cizího.

Panu F. Š. v Linci. — 1. »Odbourání cen«, které začíná poslední dobou strašiti v naší žurnalistické »češtině«, jest zajisté otrocký překlad německého Abbau. My cen nebouráme, nýbrž snižujeme, zmirňujeme, upravujeme, stlačujeme. — Ovšem znamenalo původně vším, každým způsobem; jako spojka mívá ovšem význam mírně odporovací, omezovací = arciť, rozumí se a p. Ve větě »zapsali jsme si pro Vás 60 kg na konec února, ovšem bez závazku« je tedy užito spojky ovšem správně.

Panu V. Z. v Michli. — Pospiš ve významu později jest snad neporozuměním (či přeslechnutím?) místo poslíž, posléz. — Ju místo jo se vyskytuje i na jiných místech v Čechách (na Strašicku). — Vypoučet je lidový tvar trvací (opětovací) k vypučit (m. spis. vypůjčit) jako poroučet k poručit, zkoušet ke zkusit a p. — Místo ve příčině jest správně psáti v příčině; slovo příčina znamenalo v starším jazyce také věc, okolnost: v té příčině = v té věci, za těch okolností, po té stránce a p. — Tukovina, olejovina, podnikavec jsou slova správně tvořená; zápol (od zápoliti) je zbytečná novota, když můžeme říkati zápas, boj. — Navázati obchodní styky by mohlo býti obrazné rčení, ale české slovo navázati znamená buď na něco přivázati anebo přetržené tkanivo (nit, provaz) konci k sobě svázati. Toho významu však navázati, je-li řeč o zahájených stycích obchodních (ne obnovených), nemá, i je tedy pravděpodobno, že rčení navázati obchodní styky vzniklo podle vazby německé (anknüpfen). — Královské Vinohrady, Královský Vyšehrad, Královská obora nebudou snad ani nejčervenějšímu republikánu vadit; jsou to názvy historické a pak za své krále se přece nemusíme stydět. — Výrazy lidové, na něž upozorňujete, svarba, veselka a p., jsou známé.

Panu Aug. N. v R. na Moravě. — 1. Listopad — listopád. Jména složená tímto způsobem (ze dvou jmen) měla starý přízvuk na druhém členu, kdežto jména složená s předponou měla přízvuk na prvním členu. Proto předpona v složeninách bývá zdloužena, na př. příchod, příslušeti, kdežto v složeninách tvaru listopad bývá prodloužen člen druhý, první naopak se krátívá. Tak již v staré době je dosvědčena délka druhého členu v složeninách zlořád (proti pořad), samostříel, pivovár, vodopád, listopád, jitrociel a p. Délka ta se zachovala namnoze až dosud dílem v spis. jazyce, jako v slově vodopád, dílem v jazyce lidu, jako ve slovech pivovár, jitrocíl (n. jitrocín), listopád. Později, když se přízvuk ustálil všude na první slabice, přesunul se i v těchto složeninách s členu druhého na první a následek toho byl, že se slabiky dlouhé po přízvuku zkracovaly. Tak se místo muchomůrka začalo vyslovovati muchomurka, a pod. svévole (ze svá vóle), pámbu (z pán bůh), a tedy také listopad, pivovar a p., a výslovnost tato pronikla i do usu spisovného a do pravopisu. Ve slově vodopád zůstala délka uchráněna zajisté i vlivem jednoduchého slova pád; v slově listopad, které je nám prostě jen označením měsíce, při němž na padání listů nikdo nemyslí, vliv slova pád patrně nepůsobil. — 2. Urvalec — neurvalec, svár — nesvár. Slova s t. zv. nadbytečnou negací, jako jsou nepohodnouti se (vedle pohádati se), nehorázný, neurvalý, nesvár a p., vznikala lidovou etymologií podle slov, která jim významem byla blízká a která, znamenajíce něco nepěkného nebo neočekávaného, byla složena s předponou ne-, jako nepěkný, nesmírný. Podle takovýchto slov, zvláště pak takových, kterých se bez ne- v příslušném významě kladném ani neužívalo (jako nesmírný), připínalo se ne- i ke jménům, která už sama o sobě znamenala něco nemilého nebo neočekávaného, a tak vznikala slova nesvár, neurvalý, nehorážný a p. U svár — nesvár (které souvisí významem se slovem vříti, býti hněviv na někoho) působila i blízkost přídavného jména nesvorný, které přísluší významem ke slovesu sevříti (= těsně spojiti) a u něhož ne- mělo tedy svou náležitou platnost významovou. Hojnější poučení o této věci podává článek Zubatého ve Sborníku filologickém V (1915), str. 6 a d.

Panu J. K. v Napajedlích. — V Naší Řeči bylo psáno Naše Doba, Moravská Orlice, Národní Listy podle Pravidel z r. 1904 a nikoli Naše doba, Moravská orlice, Národní listy podle Pravidel z r. 1917 z té příčiny, že Naše Řeč jako publikace III. třídy České Akademie byla vázána usnesením této třídy spravovati se i po vydání nových Pravidel pravopisem Pravidel z r. 1904. Prohlášení o této věci bylo také učiněno v prvních číslech I. roč. Naší Řeči.

OMYLY TISKOVÉ.

V 3. SEŠITĚ III. ROČNÍKU »NAŠÍ ŘEČI«: Na str. 67., na 19. řádku shora čti »přepisujíc« místo »předpisujíc«; na str. 68., na 10. řádku »potřebě« místo »potřebě písma«; na str. 85., na 11. řádku shora čti: »lexikografové« místo »lexigrafové; na str. 90., na 8. řádku zdola čti: »tyto« místo »tyko«.

V 4 SEŠITĚ IV. ROČNÍKU »NAŠÍ ŘEČI«: Na str. 99., na řádku 2. shora »ts« místo »tš«; na str. 100., na 17 řádku zdola čti: »kde které psané písmenko, které« místo »kde kterou psanou písmenku, kterou«; na str. 111., na 5 a 6 řádku shora čti: »chlubili se, že jsou jeho odchovanci« místo »chlubili se býti jeho odchovanci«; na str. 123., na 8. řádku zdola čti: »*zdali* je to správné či nikoliv« místo »je-li to správné či nikoliv«.

Číslo 5. vyšlo dne 4. června 1919. Z redakce odpovídá dr. Jaroslav Vlček.

Tiskla firma: Th. Venta, společnost s r. o. v Praze I., v Bílkově ul. č. 17.